

РАДМИЛО ЈОВАНОВИЋ

ПРЕОБРАЖАЈ ПРИГРАДСКИХ НАСЕЉА НА ПРИМЕРУ СРЕМЧИЦЕ И КАЛУБЕРИЦЕ

Основне тенденције развоја Београда и њихов утицај на приградска насеља. — Београд је захваљујући свом изванредно погодном положају на ставама двеју река, граници Балкана и Средње Европе и средокраћу источних и западних цивилизација доживео веома бурну прошлост. Небројено пута је разаран, али је увек ницао из рушевина и пепела као нов и већи град. Судбину Београда је у многоме делила и његова околина. Када је град рушен страдала су и околна насеља, када је град растао и она су се развијала. Везано за историјски тренутак град је привлачно и одбијао околно становништво које је подлегало и ширим миграционим струјањима, пре свега метанастазичним, али се јасно може утврдити да је Београд без обзира на ове варијације имао стални тренд пораста и развоја. Тај пораст је временом наметнуо решавање виталног проблема града; разраду његовог развоја кроз урбанистичке планове. Прве овакве тенденције јављају се још у време владавине Кнеза Милоша, али свој научни вид добијају тек 1887. године када је регулацијом обухваћена целокупна територија града (1, 1184). У тим првим плановима обухваћена је ужа територија града и није изражен његов утицај на околину. У периоду до другог светског рата, а у вези са нарастањем града, донета је читава серија урбанистичких планова кроз које је јасно утврђена тенденција територијалног ширења Београда. Насеља су углавном израстала дуж друмова који су водили ка центру града, тако да је Београд, нарастајући звездасто од јединственог центра, асимпловао мање агломерације покривајући грађевинама дотадашње пољопривредно земљиште.

Темпо развоја града се убрзао после његовог проглашавања за престоницу Кнежевине Србије а касније и Краљевине Југославије, али никада није био таквог интензитета као у годинама после другог светског рата. То су године најдужег мира у историји овога града. За протеклих тридесет година становништво је троструко увећано, град је вишеструко повећао своју површину асимилујући многа насеља у својој околини и премостивши реке почео је да се развија на супротним обалама Саве и Дунава.

После рата Београд је подизан из рушевина и тек 1953. године добио је генерални урбанистички план у коме су третирани и проблеми

уже територије, као и његове околине, тако да од тог времена почиње плански утицај града на околину и обратно.

Најновијим генералним урбанистичким планом развоја Београда до 2.000. године предвиђа се да ће град до тога периода имати два милиона становника. Њиме је обухваћена „територија од 70.000 ха која се пружа од Крњаче на северу до Сремчице на југу, и од Батајнице на западу до Болеча на истоку“ (2, 3). „На овом подручју одиграће се значајне промене:

— Постојећа села изгубиће свој рурални и приградски карактер и утопиће се у јединствену градску територију.

— Град ће се ширити на околне терене, али у том ширењу неће прогутати нити ће континуално покрити целу територију, него ће стварати архипелаг насеља у мору зеленила.

— Ширење града неће се одвијати спонтано у равномерним концентричним круговима, већ у изразитим линеарним правцима експанзије и то: према Смедереву са око 210.000 становника, према Авали са око 170.000 становника, према Обреновцу са око 200.000 становника, према Батајници са око 140.000 становника“ (2, 3).

Београд је својим развојем довео до промена у ширем простору, које ће у наредном периоду бити још израженије, тако да насеља београдске околине улазе у све већу функционалну међузависност са потребама града а уједно на најбољи начин задовољавају своје потребе. Као резултат оваквог процеса појавило се низ промена географске средине у овим насељима не само у функционалној сфери већ и у физиономији насеља, миграционим токовима, етнокултурним особинама становништва и другим елементима. У нашој географској литератури овај процес је више пута констатован и објашњаван тако да су уочене основне црте трансформације као што су деаграризација, напуштање пољопривреде и пораст броја запослених у другим делатностима, специјализација на приградску пољопривреду, интензивна урбанизација и промена у културним потребама и навикама становништва.

Приликом припреме рада употребљено је више метода. Основу чини обрада литерарних извора и теренско изучавање, које обухвата опсервациони и анкетни метод. Од литерарних извора коришћени су они који се непосредно везују за постављену проблематику, као и они који чине теоријски основ овога рада. Током обраде теме примењиване су аналитичке, синтетичке и низ статистичко-математичких и картографских метода, које су омогућиле потпунији приступ задатој проблематици.

Главни циљ рада је да укаже на неке од елемената трансформације насеља која су до недавно имала рурални карактер, а која су у свеукупности утицаја изменила своје спољне и унутрашње форме, као што су Сремчица и Калуђерица. Оба насеља се налазе у оном делу гравитационе сфере Београда који припада Шумадијској греди, приближно су истог времена постанка, с тим што је Сремчица у Посавини а Калуђерица у Подунављу и оба се налазе на правцима интензивног развоја Београда (према ГУП-у Београда до 2.000 године), (карта 1).

Са научног становништва је значајно изучити и издвојити оне чиниоце који су утицали на тренутни географски изглед ових насеља, као и извући законитости њихових будућих промена.

Карта 1: Регионални и саобраћајни положај насеља у околини Београда; 1. континуално изграђена територија; 2. приградска насеља; 3. представници трансформисаних насеља; 4. железничка пруга; 5. аутопут; 6. магистрални пут; 7. локални пут.

РЕГИОНАЛНО ГЕОГРАФСКИ ПРИКАЗ СРЕМЧИЦЕ

1) ФИЗИЧКОГЕОГРАФСКЕ ОСОБИНЕ НАСЕЉА И ЊЕГОВЕ ОКОЛИНЕ

Геолошки састав. — Територија насеља Сремчица је изграђена од сарматских кречњака који су прекивени резидијалном глином (3). Сарматски кречњак, у коме се развио крашки процес, састоји се од хоризонталних и ка југозападу за 30° нагнутих слојева (4, 116). Осим ових седимената северније од њих, јављају се на Сремачком рту,

у долини Реке, као и у долини потока Провалија, флишолски пешчари и глиници доње креде, По општој стратиграфској ситуацији на терену може се закључити да се наведени пешчари налазе и у суподини сарматске серије, тако да представљају доњу границу развоја крашког процеса. У средишњем делу насеља, на развоју Реке и Сремачке реке, јављају се доње конгерјски слојеви (3).

У еволуцији рељефа околине Сремчице могу се јасно издвојити две фазе које су бигно утицале на развој његових, данас доминантних елемената. Када се говори о првој фази, коју чине површи различитих апсолутних висина, нужно је истаћи да о њиховом настанку не постоји јединствено мишљење.

Први је о овој проблематици писао *Ј. Цвијић*, који је мишљења да су оне абразионог порекла. На ово мишљење ослања се рад *П. С. Јовановића* „Прибрежни рељеф београдске околине“ у коме су елементи абразионе серије Панонског мора и језера констатовани детаљније у околини Сремчице. Аутор је утврдио теразијску обалу на Сремачком рту, пиносавску фазу око Девојачког Гроба и на Сремачкој Греди (обале на Горици и код Циганских кућа) и коначно обалу рипањске фазе око самог темена Петровог Гроба (5, 20—23). У складу са новијим геолошким проучавањима и закључцима који проистичу из рада о епигетским особинама слива Топчидерске Реке, *П. С. Јовановић* је ревидирао своје мишљење о абразионом пореклу нижих површи на јужном ободу панонског басена и истако да је одлучујући утицај на оформљење истих имао флувиоденудациони процес. У складу са овим мишљењем је рад *М. Зеремског* „Рељеф београдске и земунске Посавине“ у коме је констатовано да се у делу београдске Посавине, који се налази у околини Сремчице, јављају следеће површи: 280 м Цветков-Девојачки Гроб, 260—250 м Циганске Куће, 230—220 м Горица, 200 м село Сремчица (6, 67).

М. Зеремски је мишљења да су ове површи настале флувиоденудационим радом на антиклинали чије теме чине Липовица — Петров Гроб — Девојачки Гроб (6, 59).

На терену се и данас могу констатовати наведене површи, али без детаљнијих геолошких проучавања пре свега сондирања тераса у речним долинама као и наведених обала језерске пластике, не може се дати коначан суд о овој фази еволуције рељефа.

Знатно је упечатљивија и у данашњем рељефу доминантнија, за дати терен, друга фаза која се одликује крашким процесом развијеним у сарматским кречњацима релативно мале моћности (до 60 м дебљине), што је условило појаву облика карактеристичних за мерокрас (4, 104). Мерокарст околине Београда констатовао је у својим радовима *Ј. Цвијић* и на ова његова проучавања позива се *Р. Т. Николић* у свом раду „Околина Београда“ (7, 914—915). Најновија испитивања о крашком процесу у околини Сремчице вршили су *Д. Петровић* и *Д. Гавриловић*.

Данас на терену од елемената крашке морфологије могу се констатовати: вртаче, увале, скрашћене долине, пећина, понори и извори.

Вртаче у околини Сремчице се јављају у великом броју. Идући од југа ка северу, код Циганских Кућа, срећу се прве вртаче од којих је највећа она на десној страни Дољанског потока, у којој је *Ј. Цвијић* пре седамдесет година нашао локву која је у међувремену пресушила (4, 105). Затим се вртаче јављају са десне стране Београдске улице идући ка Београду. У овом делу насеља констатовали смо већи број вртача од којих по својој величини, заслужују да се издвоје: једна иза кућа 169—171 у Београдској улици, две готово срасле вртаче у Читачкој улици, као и вртача у којој је Језеро. На Сремачком ртџ може се видети око двадесетак вртача различитих димензија. Све су на десно од долине Реке преко пута Попове вртаче која је на левој страни (карта 2).

Карта 2: Топографска карта Сремчице

Увала Провалија налази се између Језера и долине Реке, а чини је осам алувијалних вртача (карта 2) (4, 108).

Осим наведених облика констатовали смо и скрашћене долине близу поменуте вртаче код Циганских Кућа и код Језера. Њих су *Д. Петровић* и *Д. Гавриловић* сврстали у слене долине (4, 114). У поменутом раду, аутори наводе и висеће долине Јасиковац и Бојиште (4, 114).

Пећина Турски точак налази се на левој страни долине Реке и представља несумњиво највећи облик подземне крашке морфологије у овом пределу. Настала је дуж дијастроме радом подземног тока, који је и данас веома јак. Пружа се у правцу североисток-југозапад и састоји се од једног канала (4, 116).

По дну вртача је већи број понора од којих је већина прекривена резидијалном глином. Неки понори се могу и данас јасно видети, од којих су већи онај у ували Провалији и у вртачама на Сремачком рту.

Бројни су извори који се јављају у околини Сремчице. Неки су у долини Реке, а неки по ободу вртача.

Из наведеног може се закључити да се морфолошка еволуција овог терена одвијала у току две фазе. Прву фазу карактерише усецање површи, а другу крашки процес. По мишљењу Д. Петровића и Д. Гавриловића „крашки процес се јавио после стварања флувиоденудационе понисавске површи, која је постпontiјска и после тектонских покрета раседања и стварања панонског одсека (током средњег плиоцена). То значи да је крашки рељеф околине Сремчице створен крајем плиоцена и у дилувијуму“ (4, 123—124).

Мала моћност сарматске кречњачке серије допринела је да је крашки процес, у релативно кратком периоду, дошао до своје завршне фазе. Сремчица се налази између два речна тока — Сремачке реке на западу и Реке на истоку. Ови токови имаће, с обзиром на даљи развитак крашког процеса, пресудан утицај на формирање морфологије околине Сремчице. Данас се ерозиони процес налази на прелазу из крашке у флувиоденудациону фазу трансформације рељефа.

За климатолошку анализу Сремчице не постоје сви подаци. Метеоролошка станица бр. 2724 која ради у овом насељу од 1969. године није редовно пратила све елементе климе. Могу се узети као поуздани подаци за температуру и падавине. У недостатку других климатолошких показатеља узели смо податке за метеоролошку станицу Београд која, с обзиром на велику близину, има најприближније услове онима у Сремчици.

Средње месечне температуре дате су у табели I (8).

ТАБЕЛА I. Средње месечне температуре за станицу Сремчица (1969—1977.).

мес.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
t ⁰ C	0,3	3,6	6,8	11,0	17,0	18,7	20,4	21,2	15,9	9,7	6,4	2,5	11,1

Из табеле I види се да најнижу средњу месечну температуру има јануар, а највишу август. Годишња амплитуда средњих месечних вредности износи 20,9⁰C. Мора се узети у обзир да су подаци дати за релативно кратак период, од 1969. до 1977. године, за 1970. годину нису вршена мерења, а 1969. године мерења су вршена од јануара до јула. Средња месечна температура је за првих седам месеци израчуната за

осмогодишњи период, а за осталих пет месеци за период од седам година. Средња годишња температура је 11,1°C.

Ваздушни притисак је дат у табели П (9, 127).

ТАБЕЛА П. Годишњи ток ваздушног притиска за станицу Београд

мес.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
(mm)Hg	753,7	751,8	749,4	747,4	748,7	748,6	748,7	749,3	751,0	751,4	751,4	751,1	750,2

Највиши ваздушни притисак је у јануару, а најнижи у априлу. Летњи период има нижи ваздушни притисак од осталих годишњих доба.

На основу табеларних података М. Милосављевића (10, 11) и Т. Ракићевића (9, 127) израђена је следећа табела честине ветрова по годишњим добима у промилима (Таб. III).

ТАБЕЛА III. Средња честина ветрова у Београду у ‰.

Годишње доба	Правац ветра								
	N	NE	E	SE	S	SW	W	NW	C
Пролеће	13	8	19	53	17	12	35	26	69
Лето	18	9	9	26	9	13	41	37	92
Јесен	10	6	22	59	12	9	28	20	83
Зима	12	6	26	56	10	7	33	22	74
Годишње	53	29	76	194	18	41	137	105	301

Из табеле III види се да у београдском поднебљу преовлађују калме. Од ветрова се најчешће јављају југоисточни или кошава и западни ветар. Кошава се јавља у јесен, зиму и пролеће, док је лети њена појава ређа. Западни ветар је уједначене честине током године. Кошава доноси ведро и суво време, а западни ветар падавине.

Облачност у Београду је знатна, просечно 6/10 неба је покривено облацима. Највећа је у зимским, а најмања у летњим месецима (9, 135).

Падавине су у Сремчици мерене истих месеци када и температуре, тако да је поступак око израчунавања средњих месечних вредности био истоветан (8).

ТАБЕЛА IV. Средња месечна сума падавина за станицу Сремчица (1969—1975.).

мес.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
H ₂ O(mm)	24,5	37,9	26,2	55,6	61,6	112,4	93,8	69,0	84,1	93,1	58,9	41,1	757,5

Из табеле IV види се да је максимум падавина у јуну (112,4 мм), а минимум (24,5 мм) у јануару. Годишња сума падавина је 757,5 мм.

Снег је у Београду редовна појава и у току године задржава се 44,3 дана просечно (9,140).

Годишње се у просеку магла јавља 36,6 дана, што значи да су магле релативно честа појава у Београду. Зимске магле су дуготрајне и одражавају се скоро целог дана, док су летње много ређе и углавном у јутарњим часовима (9,136).

Хидрографска ситуација је компликована развојем крашког процеса, који је онемогућно формирање нормалне издани. Вода која се излучује у облику падавина брзо понире, тако да је број површинских токова мали. Кроз сарматске кречњаке вода понире до кретацејског флиша који, као доњи ниво крашког процеса, представља и границу продора подземних вода у унутрашњости терена.

Бројни су извори који се јављају на контакту кречњака и флиша. Вода се креће нукотинама и каналима у кречњаку, отуда ови извори имају крашке карактеристике (велико годишње колебање воде, честе промене температуре воде и засићеност калцијумкарбонатом).

На местима где се водена маса усекла до кретацејског флиша јављају се речни токови (6,62—63).

Сремачка река извире у југозападном делу делу насеља Сремчице, тече према северозападу и спајајући се са Дољанским потоком даје Остружничку реку. Дужина јој износи 3,8 км., укупан пад је 25 м, што значи да је просечан пад 6,99‰, из чега се може закључити да је речно корито благо нагнуто. Стране долина су стрме услед усечања у сарматску кречњачку масу (карта 2).

Река, као други већи водени ток, изградила је изворишну челенку испод Карауле. Речна долина се пружа ка северистоку, где се вода губи у порозним слојевима Макиша. На територији насеља Сремчице, Река је изградила уску и дубоку речну долину. Лева обала је стрмија јер ток подсеца главе својева који су нагнути ка југозападу, док је десна страна долине блажа и местимично се могу утврдити делови терасе, која има континуелан пад паралелан данашњем току, што указује на полифазни карактер долине. Протицај Реке зависи од количине падавина, тако да је изградила уску наплавну раван по дну долине, услед колебања водостаја.

Оба речна тока веома ретко пресушују (за време изузетно сушних година). У мањој мери се користе за заливање повртњака у алувијалној равни, која је услед усечања токова у крашку масу уска, те ово наводнавање захвата мале површине.

Фот. 1: Језеро у Сремчици

У вртачи зачепљеној резидијалном глином формирало се Језеро (сл. 1). Услед слабог протока воде интензиван је процес забаривања и смањења количине кисеоника у његовој води, тако да риба које помиње **Р. Т. Николић**, данас више нема (7, 114—115).

На геолошкој подлози коју чине сарматски кречњаци, настао је глиновит педолошки субстрат који је услед интензивног испирања изгубио своју карактеристичну црвену боју. Данас, највећу површину на терену, заузимају различити варијетети гајњаче. У северном делу атара, око Реке и на Горици јавља се гајњача, у средњем и јужном делу сеоског атара она је захваћена слабијим процесом оподзољавања. Око Дољанског потока јавља се смоница, а у јужном делу атара, у Липовичкој шуми, је огајњачена смоница. Земљиште I класе заузима 8,8% атара, II класе 15,6%, III класе 23%, IV класе са 4,3% (11, 143—144).

Биљни свет овога дела наше земље по **Ј. Панчићу** припада области панонске флоре (12, 11). У околини насеља шуме су највећим делом искрчене и претворене у пољопривредне или насеобинске површине, док се ка југу и на Сремачком ртју јављају густе шуме. Сремчица у атару има 585 ха или 26,3% атара под шумом, тако да је једно од најшумовитијих насеља београдске околине. У друштвеном власништву је 93,9% шуме којом располажу ловно-шумска газдинства „Липовица“ и „Кошутњак“. „У Липовичкој шуми преовлађује буква и то до 75% површина, а затим цер са око 20% површина“. На Сремачком ртју 97% површина заузимају храст, сладун и цер. У речним долинама јавља се хигрофилна топола. У ободним деловима атара има и неколико хектара засађене четинарске шуме (11, 154—155).

СТАНОВНИШТВО

Порекло становништва. — На месту данашњег локалитета Провалија још у римском периоду вађена је руда и прерађевина у Железнику (7, 990). О постојању насеља у том периоду нема поузданих података. Насеље са именом Провалија помиње се знатно касније. Његови становници су помагали Аустријанцима око изградње Лаудановог Шанца. У страху од одмазде повукли су се са аустријском војском, а Турци су попалили село. После девет година вратили су се Марковићи. Са њима су дошли Сарићи. Међу те најстарије становнике спадају и Стекићи. Нешто касније су се доселили и Влајићи, Пантелићи и Тодоровићи. Ове породице спадају у ред најстаријих и за њихово порекло се не зна.

У периоду до првог светског рата интензивно је било досељавање из „северних и северозападних српских земаља“, као и из околине Никшића, Јелашнице, Запања, Ужичког округа, Босне, Буштрења, Тиквеша и Хрватске (7, 984—986).

О кретању становништва између два рата нема подробнијих података. На основу теренских изучавања може се констатовати да се у том периоду у укупној структури становништва повећао број Рома, који

се у насељу јављају још пре првог светског рата. По причању старијих становника они воде порекло из Румуније (13).

Непосредно после другог светског рата долази до стагнације у имиграционим кретањима, да би иста касније порасла са појачаним развојем Београда.

Према попису становништва и станова за 1971. годину становништво је по пореклу следећег састава: од 2448 становника, колико је те године имала Сремчица, 1644 или 67,2% рођено је у овом насељу. Досељено и стално настањено је 790 или 32,3% становника; од тога 352 становника из исте општине, из друге општине а исте социјалистичке републике 354 становника и из друге социјалистичке републике 84 становника. Са села се доселило 38,8%, из мешовитих насеља 8,7%, а из градова 52,4% од укупног броја новонасељених становника (14, 283).

Темпо имиграције дат је у табели V.

ТАБЕЛА V. Темпо имиграције становништва Сремчице (14, 283).

Година	1940 и пре	1941-45	1946-52.	1953-60.	1961-65.	1966-69	1970-71	укупно
Број досељених	166	22	68	74	69	208	183	790
% досељених	21,0	2,8	8,6	9,4	8,7	26,3	23,3	100

Подаци из анкете, коју смо водили на терену, указује да послератни период карактерише досељавање из Славоније, Лике, Баније, Косова и Метохије. Већа група досељеника са Косова и Метохије јавља се од 1974. до 1975. године, после поплава у тим крајевима (13).

Висок темпо досељавања становништва проузроковао је стварање шаролике етничке агломерације, типичне за сва приградска подручја наше земље, а особито за београдско.

Кретање броја становника. — На основу података из табеле С. Николића и М. Радовановића у раду „Становништво Београда и околине“, података из пописа становништва и станова за 1971. годину, података добијених пописом становништва за потребе Месне заједнице „Сремчица“ 1975. године и применом статистичког метода прогнозирања параболним трендом дошли смо до резултата датих у табели VI.

ТАБЕЛА VI. Кретање броја становника од 1844—1975. и прогноза даљег пораста становништва у Сремчици (15, 37; 16, 283)

Година	1844	1866	1884	1900	1910	1921	1948	1953	1961	1971	1975	1980	2000
Бр. стан.	313	544	949	1409	1703	1820	2076	2133	2187	2448	8320	10546	33922

До наглог пораста становништва долази после 1969. године, што се не види из претходних пописних материјала. На основу пописа месне заједнице (1975. године) може се тачније прогноzirати, поменути статистички

стичким методом будући пораст становништва. Резултати добијеног тренда говоре да ће 1980. године Сремчица имати 10.546 а 2.000 године 33.922 становника.

Од укупног пораста становништва највећи део чине стални досељеници. Наталитет и морталитет, а тиме и природни прираштај, нису дати у прописним материјалима. Подаци о виталним коефицијентима становништва су резултат процене у месној заједници. Прираст за последње три године износи 1050 становника годишње од чега је око 1000 становника досељено (13).

Породице у просеку имају три до четири члана. Вишечлане породице јављају се код досељеника са Косова.

На основу анкетних материјала месне заједнице и података прикупљених на терену утврдили смо следећи састав становништва: 60% Срби, 20% Црногорци, 15% Роми, 5% остали (13).

У недостатку тачних података наведене вредности су дате оквирно, односно само приближно указују на национални састав становништва.

Професионална структура становништва Сремчице је у послератном периоду прегртела изузетно велике промене. Основна карактеристика овог процеса, који и данас траје, је смањење броја пољопривредних и повећање индустријских, саобраћајних, грађевинских и угоститељских радника. У табели VII дата је професионална структура становништва за последњих осамнаест година.

ТАБЕЛА VII. Кретање броја запослених по делатностима за 1953, 1961. и 1971. годину (11, 145; 17, 23; 18, 285)

Година пописа	УКУПНО активних становника	Индустрија и рударство	Пољопривреда	Шумарство	Грађевинарство	Саобраћај	Трговина и угоститељство	Стамбена делатност	Културно-социјална делатност	Друштвена и држав- на служба	Занатство	Остале делатности	Ван делатности	Непозната делатност	У иностранству
Бр. радника 1953	1209	62	989	7	16	2	17	—	—	21	22	1	72	—	—
Бр. радника 1961	933	193	607	9	12	8	10	12	21	8	18	7	28	—	—
Бр. радника 1971	990	214	352	6	53	40	68	19	53	16	61	11	40	14	43
% радника 1953	100	5,1	81,8	0,6	1,3	0,2	1,4	—	—	1,7	1,9	0,0	6,0	—	—
% радника 1961	100	20,7	65,1	1,0	1,3	0,8	1,1	1,3	1,2	0,8	1,9	1,8	3,0	—	—
% радника 1971	100	21,6	35,6	0,6	5,4	4,0	6,9	1,9	5,4	1,6	6,2	1,1	4,0	1,4	4,3

Године 1953. било је 880 издржаваних лица што чини 41,3% од укупног становништва. Године 1961. проценат издржаваних лица се повећао на 53,6. Пораст овог дела становника забележен је и 1971. године када их је било 59,6% од укупног броја становника. Наведене промене су последица подмлађивања популације и напуштања пољопривреде од стране старачких домаћинстава.

Из табеле VII се види да се у периоду од 1953. до 1971. године број пољопривредника смањило са 81,6% на 35,6% од укупног активног становништва. Процес деаграризације је у протеклом периоду, према датим показатељима, био интензиван. Настале промене су последица сложеног друштвено-економског утицаја Београда, као метрополе, и ширења његове урбане зоне. На дати процес утицао је и темпо индустријског развоја у региону, као и већи и сигурнији доходак у непољопривредним делатностима у целини.

Године 1953. Сремчица је имала 5,1% индустријских радника (11, 145), а 1971. године 21,6% од активног становништва је радило у индустрији (18, 285). Овако велики пораст броја радника запослених у индустрији је последица интензивног досељавања радника ове делатности као и преоријентације староседелача са пољопривреде на рад у индустрији Железника и Макиша.

Процент активног становништва запосленог у грађевинарству повећао се са 3,1 на 5,4 у периоду од 1953. до 1971. године (11, 145; 18, 285). Највећи број радника ове делатности запослен је у грађевинским предузећима Београда, док један мањи број ради у самом насељу, као приватни зидари.

Изузетан пораст броја запослених забележила је и саобраћајна делатност. У наведеном периоду проценат запослених у саобраћају повећао се са 0,2 на 4% од укупног активног становништва. Овај процес је у вези са појачаном стамбеном изградњом у региону. У насељу данас делује око 20 приватних аутопревозника (са камионима од 2—10 т носивости) (13).

Повећана мобилност београдског становништва и близина Липовачке шуме условили су повећање броја радника запослених у угостиљству и трговини. Ова делатност је у поменутом периоду забележила пораст од 1,4% на 6,9% од укупног броја активних становника Сремчице.

Значајан пораст забележила је културно-социјална делатност; проценат запослених је од 1953. до 1971. године порастао са 0% на 5,4% што указује на нагли пораст друштвеног стандарда у овоме насељу.

На наведене промене највише је утицала све већа функционална повезаност Београда и његове приградске сфере као и појачана урбанизација ширег простора, у вези са тенденцијом стварања „архипелага насеља у мору зеленила“ (2, 3).

П Р И В Р Е Д А

Промене у привреди Сремчице уско су повезане са променама у професионалној структури становништва. Број радника у пољопривреди се из године у годину смањује, док број радника у другим делатностима расте. Пољопривреда је без обзира на процес деаграризације ос-

тала водећа активност на територији Сремчице и то услед чињенице да је највећи број радника који делује у индустрији, грађевинарству и саобраћају запослен ван насеља. Индустријских, саобраћајних и грађевинских предузећа у овом насељу нема, отуда ћемо већу пажњу посветити делатностима које се јављају на широј територији (у атару) насеља, а то су пре свега пољопривреда, трговина, угоститељство и занатство које запошљавају 48,7% од укупног активног становништва.

Пољопривреда. — Од укупне површине атара, која износи 2221 ха, индивидуални посед заузима 71,6%, а друштвени 25,4% површина (11, 145).

Пољопривредне површине заузимају 1538 ха или 69,2% атара, шуме 595 или 26,3% или 89 ха или 4,5% чини неплодно тле (11, 147).

Највећи део пољопривредних површина (90,1%) заузимају оранице и баште што указује на претежно ратарску производњу. Највећи део ових површина је под кукурузом (596 ха) и његов принос је 25—30 мц/ха. Луцерка са површине од 92 ха даје просечан принос од 65 мц/ха. Кромпир, који заузима далеко мањи део површина од предходних култура, 31 ха, даје просечно 30 мц ха (11, 151 — 152).

Поврће заузима 92 ха. Запажа се тенденција повећања површина под поврћем, због све већих потреба београдске пијаце. У долинама и око река, поглавито на приватном поседу, гаје се купус, салата и црни лук. На вишим и оцедитијим теренима гаје се пасуљ, кромпир и лук — 60,3% од укупних површина под поврћем (11, 152).

Воћњаци и виногради заузимају 7,2% пољопривредних површина, од чега 37,5% чине виногради, а 62,5% воћњаци. Воћњаци се налазе на ужој територији насеља, углавном око кућа. Интензивна стамбена изградња у последњих неколико година условила је сечу највећег дела воћњака. Нарочито је смањен број стабала шљиве којих је 1960. године било 17.146 или 73,7% од укупног броја воћака, а које су се налазиле у деловима атара који су обухваћени интензивном изградњом. Број стабала крушака је 1341 или 5,7%, а вишања 1410 или 6%. Од 23.386 стабала воћака колико их је 1960. године било у Сремчици, наведене три врсте чиниле су 85,4%, док су све остале чиниле 14,6% (11, 153).

Изразито су смањене површине под виноградима, које су биле власништво ПИК-а „Макиш“. Највећи део ових винограда, који су се налазили у северном делу Сремчице (Ново Насеље) претворен је у насеобинске површине (26 ха) (13).

Површина под пашњацима готово и да нема; нешто мало налази се на крајње неповољним теренима за друге културе, на странама речних долина са великим нагибима.

Пољопривредни комбинат „Макиш“, који је до 1970. године деловао у пољопривреди овога краја, интегрисао се са трговинским предузећем „Баново Брдо“ и преоријентисао се на трговину. Његово место у пољопривреди Сремчице преузео је ПИК „Београд“, ООУР „Барајево“, који кооперише са индивидуалним произвођачима у овом насељу (13).

Шума заузима 26,3% од површине атара, од чега је 93,9% у својини ловно-шумских газдинстава „Кошутњак“ и „Липовица“. Шума је подмлађена и њена се старост креће од 30 — 45 година (11, 154).

Сремчица је некада била изразито сточарско насеље, познато по производњи млека. Непоредно после другог светског у насељу се производи око 5000 л млека. Забрана пољопривредним произвођачима да приватно продају млеко, као и забрана кретања запрежних возила кроз Београд, довели су до смањења сточног фонда. Изразито опадање броја стоке наставило се до данашњих времена. Према последњем попису стоке из 1960. године сточни фонд имао је следећи садржај: коњи 123, говеда 450, овце 352, козе 88, свиње 1766, кокоши 4469, гуске 189 и ћурке 7.

Б. Јаћимовић је утврдио да се број говеда од 1960. до 1968. године смањило за 1/3 пута, број коња за 6 пута, оваца за 12 пута, коза за 4,5 пута, свиња 9 пута и кокоши за 4,5 пута (11, 157). Анкетирањем пољопривредника дошли смо до закључка да је процес опадања сточног фонда настављен и у периоду од 1968. године до данас с тим што је темпо пада смањен код свиња и живине, док је за остале домаће животиње остао исти. Без обзира на наведене варијације сточни фонд је значајно смањен, што је потврђено анкетом из 1977. године.

Остале делатности. — На територији насеља Сремчице нема великопродажних трговинских предузећа. Продајом на мало баве се трговинска предузећа „Баново Брдо“, ООУР „Макиш“, БИМ „Славија“ и „Боја“. Сва ова предузећа су из Београда.

Предузеће „Баново Брдо“ има 5 продавница робе широке потрошње. У центру насеља налази се самоуслуга, са око 140 м² продајног простора, у којој се може купити све од прехранбене до техничке робе. Осим ове постоје и две мање; једна је на почетку Београдске улице, а друга код Циганских Кућа. Преостали део продајног простора чине киосци.

БИМ „Славија“ и „Боја“ имају по једну мању продавницу у центру насеља. У Београдској улици број 66 налази се продавница и складиште дрвене грађе предузећа „Трудбеник“, чије је постојање везано за интензивну стамбену изградњу.

Близина Липовичке шуме и Ибарске магистрале довели су до развоја туризма, а тиме и угоститељства ширег подручја, тако да је овај процес захватио и Сремчицу.

У центру насеља налази се ресторан „Сремчица“ трговинског предузећа „Баново Брдо“ са површином од 120 м². Поред њега у насељу је и приватна кафана „Ловац“. На југу Сремчице, а на ободу Липовичке шуме, налази се мотел „Липовачка ноћ“, који поред ресторана за око 100 гостију, има и 6 двокретних соба. На Ибарској магистрали налази се мотел „Ромео и Јулија“ који такође има собе за ноћење. Северно од насеља налази се ресторан „Горица“, а на Сремачком рту ресторан „Шумски рај“. Капацитети угоститељских објеката за сада задовољавају потребе, али нагли пораст туристичких кретања, пре свега из правца Београда, указује на потребу повећања капацитета, као у салама за обедовање, тако и смештајних.

Занатство је један од значајних извора прихода у Сремчици. Велики број занатлија ради ван насеља, али је доста њих који делују у

Сремчици. Највећи број су аутомеханичари, аутолимари и вулканизери. Постоји и неколико радњи столарске, пекарске и фризерске струке. Традиционално занатство (колари, абације, ковачи и др.) је у нестајању и потискује се другим занимањима.

Н А С Е Љ Е

Регионални саобраћајни положај. — Насеље Сремчица чини јединствену месну заједницу која административно припада СО Чукарица. Површина атара износи 2221 ха. Насеље се налази на делу Шумадијске греде који припада београдској Посавини. Удаљено је од Београда око 18 км. Кроз насеље пролази асфалтни пут који води преко Жаркова и Железника ка Ибарској магистралаи са којом се спаја близу Липовачке механе (11, 141). Повољности географског положаја доприноси и близина Ибарске магистрале од које је Сремчица удаљена само 4 км (карта 1).

Насеље је повезано са Београдом сталном аутобуском линијом „Градског саобраћајног предузећа“ која се завршава на јужном крају насеља код Липовичке шуме. Кроз насеље пролазе линије аутотранспортног предузећа „Ласта“ за Барајево, Манић и Велику Моштаницу, док линија аутотранспортног предузећа „Стрела“ води ка Великом Борику (13).

Микроположај насеља. — Насеље се налази на површи (200 м апс. висине), између Сремачке реке на западу и Реке на истоку. Површ је у западном делу рацчлањена крашким рељефом што условљава специфичан положај кућа по ободу и на странама вртача. Развољем је изграђен пут који је условно да Сремчица данас добије изглед друмског насеља, издуженог дуж главне комуникације (карта 2).

Развој насеља. — Упоредивањем литерарних извора (Р. Т. Николић — „Околина Београда“) и картографског материјала (ГУП Београда до 2000. године) карта просторно-историјског развоја насеља, топографских карата и планова насеља Сремчице) дошли смо до закључка да се развој насеља може пратити кроз неколико етапа које су плод друштвено-историјских прилика и развоја Београда као центра окупљања становништва ширег подручја.

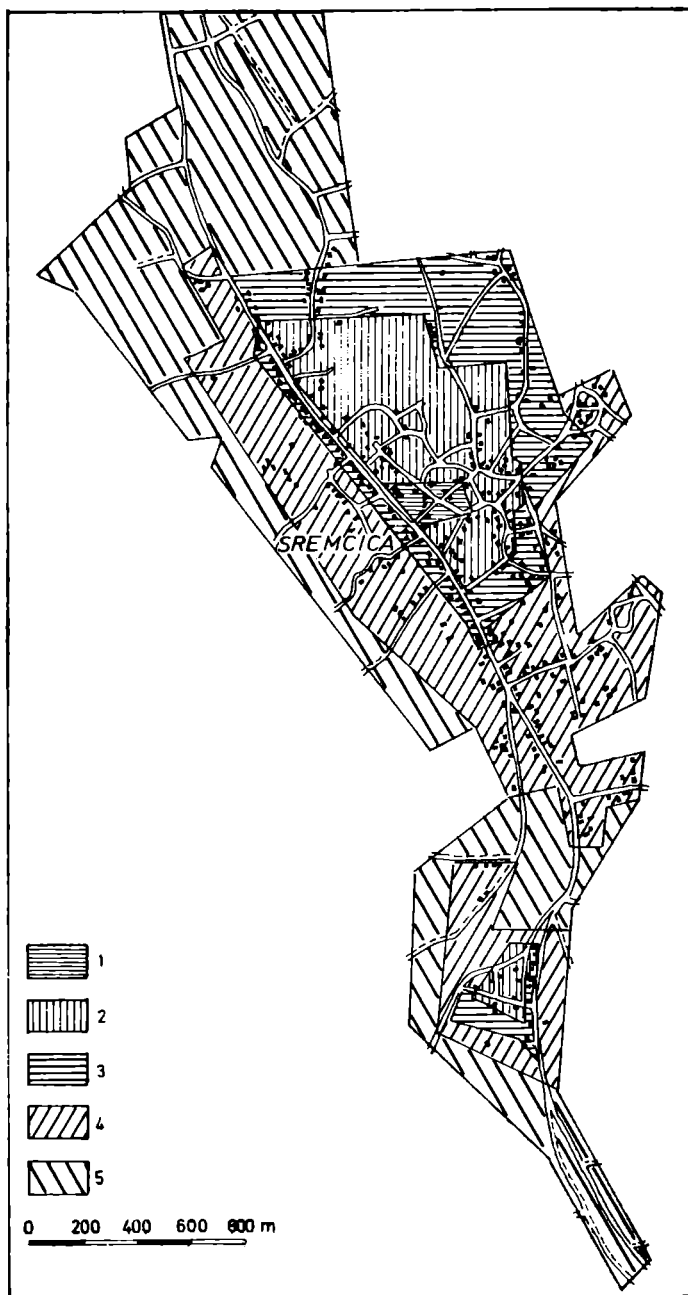
I Прва етапа (формирање језгра насеља), 18. век.

Прве куће се јављају око данашње школе и на локалитету Ракина бара (7, 984 — 986). Даљим досељавањем повсћава се концентрација насеобинских објеката на месту данашњег центра насеља, између школе и дома Месне заједнице (карта 3).

II Друга етапа (ширење по површи), 19. век.

У овој етапи новодесељене породице граде своје куће даље од центра. Најудаљеније куће грађене су 1 до 1,5 км од поменутих у првој фази. Село се шири у источном, крашком, делу терена и формира се разређени тип насеља (7, 984 — 986). Настају два краја насеља; доњи од школе према Ракиној бари и горњи од данашњег центра према северу (карта 3).

Карта 3: *Просторно-историјски развој насеља Сремчице; 1. прва етапа (18. век); 2. друга етапа (19. век); 3. трећа етапа (1900—1948. година); 4. четврта етапа (1949—1960. година); 5. пета етапа (од 1960. године).*

Ову етапу карактерише настајак одвојене групе кућа, јужно од насеља, у којима живе Роми. На предратним картама овај део насеља носи топоним Циганске Куће (карта 3).

Око 1850. године у селу се јављају прве ћерамидом покривене куће (7, 931).

Од кућа из тог периода ни једна више не служи за становање, већ су претворене у штале и простор за смештај пољопривредних алата.

III Трећа етапа (промена у друмски тип насеља) од 1900. до 1948. године.

У оквиру ове етапе могу се условно издвојити две фазе. На њихово издвојање више утичу историјске прилике него промене у структури стамбених објеката и њиховом распореду.

а) Прва фаза од 1900. до 1921. године, карактерише се ратним разарањима у првом светском рату и поновном изградњом насеља. Насеља се у овом периоду ширило на крашком терену, али се јављају и прве тенденције груписања кућа око данашње Београдске улице и то у централним и северним деловима насеља.

Дати процес је узрокован срећенијим друштвено-историјским условима у Србији као и чињеницом да је требало изградити нове куће уместо оних које су порушене у првом светском рату.

б) Друга фаза обухвата период од 1921. до 1948. године. У овом периоду број домова се повећао за 53,9%, односно са 328 на 505 (19, 87). То је период изградње кућа са обе стране главног пута (карта 3), тако да на топографским картама које су израдили окупатори за време другог светског рата, а на основу предратних оригинала, Сремчица има изглед ушореног насеља. Источно од пута остао је разбацани део села са неправилном организацијом уличне мреже (карта 3), коју је условно крашки рељеф. На „Karte des Nordwestbalkan, 1:50 000, balt No 65/3 Ripaј“, може се избројити 210 топографских знакова за куће у насељу Сремчица и 19 у насељу Циганске Куће.

IV Четврта етапа (преображај од сеоског насеља у насеље мешовитог типа) од 1948 — 1960. године.

Године 1948. доведена је струја ниског напона са трансформатора из Умке (13). Наредних година електрифициране су готово сва домаћинства Сремчице. У периоду од 1955. године насеље се развијало у већ поменутиим границама. Темпо изградње је био изузетно низак, јер је број домова од 1948 — 1953. године порастао само за 0,2%, односно са 505 на 506 (19, 87). Овај период се карактерише комуналним уређењима у насељу и изградњом асфалтне саобраћајнице средином насеља (Београдска улица). Стамбени објекти подизани у овој етапи, особито после 1955. године, одговарају хигијенским стандардима савременог становања. Куће грађене у овом периоду су највећим делом приватно власништво и припадају типу породичних стамбених зграда. Састоје се од партера или од партера и спрата.

Године 1957. отворена је амбуланта у насељу (13).

V Пета етапа (интензивна урбанизација простора), од 1960—1975. године

Од 1960. године долази до наглог пораста стамбене изградње. До 1970. године наставља се изградња породичних кућа, али се јавља промена спратности објеката: партер са једним или два спрата. Извршена су извесна нормирања стамбене изградње, тако да је као максимум нето стамбене површине одређено 220 м², а величина парцеле креће се од 700 до 2000 м² (13). Интензивна стамбена изградња везивала се за површине у близини Београдске улице, што је условљено близином комуналних објеката (путева, воде и струје) који су прошли главном улицом, као и концепцијом урбанистичког плана. У овом периоду објектима је испуњен простор између Сремчице и Циганских Кућа, тако да ова два насеља чине интегралну целину. На том терену су подигнуте викенд куће и породичне стамбене зграде Београђана и оне допиру до првог дрвећа Липовачке шуме (карта 3).

Године 1967. доведена је вода у насеље. Водовод има 10,5 км дужине до акумулационог басена и 36 км уличне мреже. Готово сва домаћинства су се везала за водовод, неки имају чесме у дворишту, а већи део је увео воду у кућу.

Године 1973. почиње изградња урбаног комплекса у северном делу насеља. Радови на уређењу овог насеља су још увек у току (карта 3). До сада је изграђено и усељено 925 станова. Сремчица у овом делу има све карактеристике градске средине. Објекти које гради предузеће „Комграп“ су колективног типа и имају партер са три до четири спрата (фот. 2).

Фот. 2: Ново насеље у Сремчици

Изградњу стамбених прати изградња комуналних и пратећих објеката. Ово је, за сада, једини део Сремчице повезан на канализациону мрежу, преко цевовода и колектора у Железнику.

Пошто постојећа електрична мрежа није задовољавала нарасле потребе, 1975. године је у насеље доведен струјни прикључак високог напона из Железника, уједно је подигнут и низ трафостаница у Сремчици. Овај 35 Kv систем у потпуности задовољава потребе за електрично енергијом у насељу (13).

Интензивна стамбена изградња битно је изменила изглед Сремчице. Слободних грађевинских површина у централном делу насеља нема. Са обе стране Београдске улице куће су распоређене густо једна до друге, од Липовачке шуме на југу до новог насеља на северу, односно кроз целу Сремчицу. Део насеља који се налази на крашком терену, а који је дуго година био ван јаче изградње, је последњих година такође захваћен овим процесом и то нарочито плацеви северно и северозападно од Језера (карта 3).

Тенденција даљег развоја. — Сремчица је у последњих 10 година забележила жив развој. У складу са развојем приградских насеља, који је предвиђен ГУП-ом до 2000. године, општинским средњорочним планом развоја до 1980. године и потребама самога насеља, на збору грађана одржаном 18. јула 1975. године, усвојен је петогодишњи план развоја Месне заједнице који предвиђа изградњу следећих објеката:

1. Центар месне заједнице (дом културе) (карта 4) у чијем склопу би требало да буду: друштвене просторије за потребе друштвено-политичких организација, просторије намењене за културно-забавни живот, здравствена станица за општу и дечју заштиту, апотека, пољопривредна апотека, пошта, пословне и друге просторије.

2. Основне школе у Новом Насељу (карта 4).

3. Дечјег обданишта.

4. Спортског центра са пратећим објектима.

5. Робне куће (карта 4).

6. Бензинске пумпе.

7. Пијаце са пратећим објектима (карта 4).

8. Самоуслуге (карта 4).

9. Асфалтирање 20.000 м² улица са тврдом подлогом.

10. Изградњу 30.000 м² улица са тврдом подлогом.

11. Ваздушне електричне мреже (дужине 7 км) и две трафостанице.

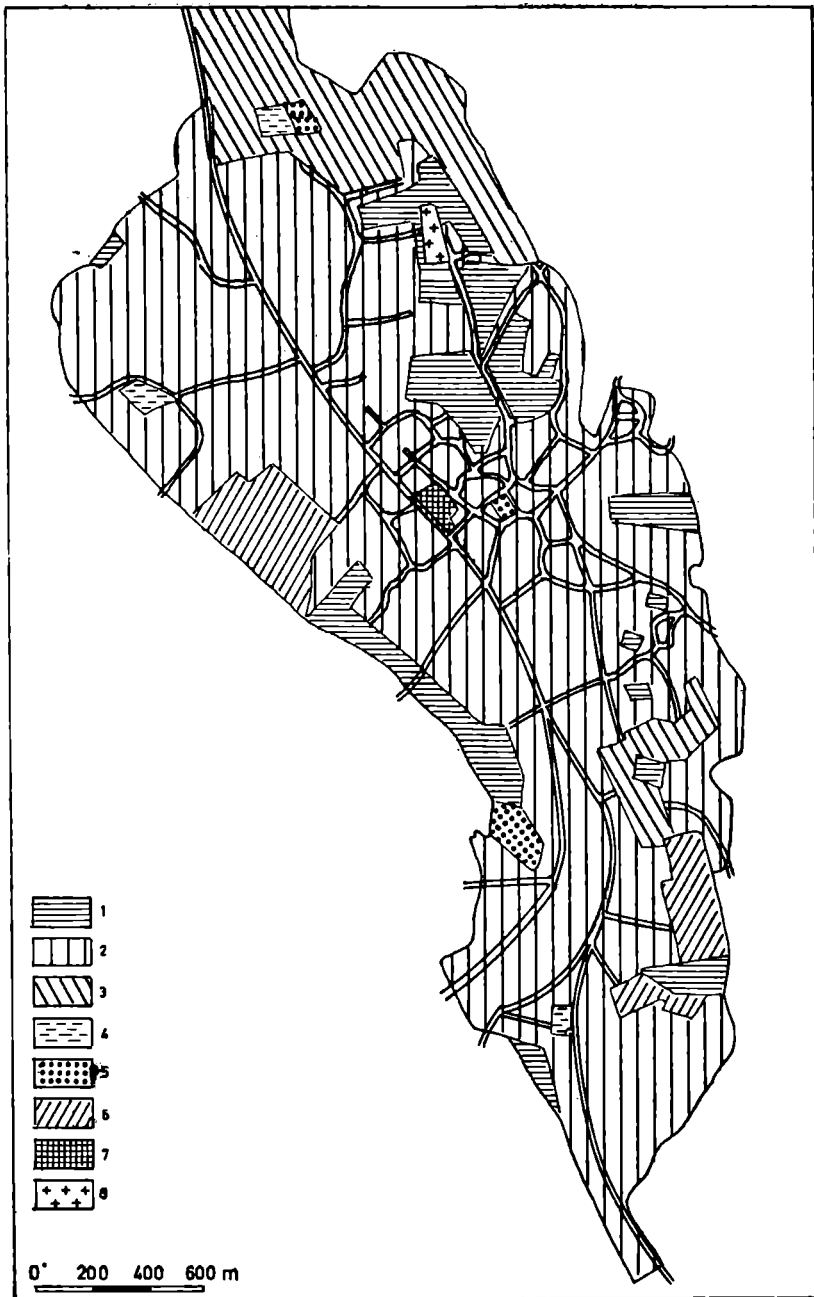
12. Водовodne мреже (дужине 10 км).

13. Канализације са колекторима и спољном мрежом.

14. ПТТ централе и телефонске мреже и

15. Проширење гробља (карта 4) (20, 1—2).

Наредни период карактерисаће и интензивна стамбена изградња у друштвеном сектору. Предвиђа се изградња још 1000 станова у Новом Насељу, тако да ће када буде до краја завршено имати око 2000 станова. У Скупштини општине Чукарица планирају да ће овај део Сремчице чинити посебну месну заједницу (21).

Карта 4: Урбанистички план намене површина у Сремчици; 1. зеленило; 2. становање; 3. висока градња; 4. снабдевање; 5. школство; 6. пословни простор; 7. друштвени простор; 8. гробље.

повоју али се јасно издваја као окосница будуће привреде насеља Сремчице.

Занатство је у складу са променама у послератном периоду доживело корените промене. Ишчезли су многи традиционални занати, а појавили су се нови везани за савремене потребе становништва. Нема више колара, ковача, абација, седлара и других занатлија везаних за потребе пољопривредника и пољопривреде. Сви су се они преоријентисали на савремене занате или су напустили ову делатност. Од „нових“ заната најчешћи су аутомеханичарски, аутолимарски, кројачки и пекарски, који се одржао без обзира на конкуренцију индустријских произвођача пецива.

Најизразитије промене претрпело је само насеље, јер се на њему у највећој мери одражава трансформација друштвено-географских чинилаца.

Сремчица је у првим етапама свога развоја припадала типу разређених насеља са нешто изразитијом концентрацијом кућа у средишњем делу. Мирнији животни услови, који настају после повлачења Турака из ових крајева, доводе до сашоривања сеоског становништва око главног друма. Са порастом Београда и његовог утицаја на привредне и друштвене токове у Сремчици насеље се све више концентрисало око данашње Београдске улице, што је довело до промене насеља у друмски тип. Поменути развој насеља утицао је и на издвајање неколико различитих функционалних целина у оквиру Сремчице: једну чини група викенд кућа између Липовачке шуме и Циганских Кућа, која припада резиденцијалном типу; другу чини иста оваква група објеката северно од Језера, трећу стари део насеља на крашком терену, који је у великој мери задржао рурални изглед (мада је и у њему последњих година подигнуто доста нових кућа) и пети Ново Насеље које је грађено према савременим урбанистичким принципима са објектима колективног становања.

Промене у насељу обухватају и комунална уређења. Године 1948. доведена је струја у насеље, а 1975. године извршена је реконструкција и модернизација електричне мреже. Сва домаћинства су електрифицирана. Године 1967. изграђен је водовод. Према попису станова из 1971. године у стану је воду имало 157, у дворишту 461, а ван дворишта 2 домаћинства. Пораст стандарда омогућио је да преко 80% домаћинстава има воду у кући (13).

Проблем одвођења отпадних вода је за сада само делимично решен (у Новом Насељу), док се у већем делу Сремчице тек мора решити.

Комунално уређивање насеља обухватило је и асфалтирање или постављање чврсте подлоге на већем делу улица у централним и северним деловима насеља, и то поглавито оних које избијају на Београдску улицу.

Социјалногеографске трансформације су такође снажне. Основна школа која је шездесетих година била принуђена да због недовољног броја ученика укине осме разреде, тако да су баџи путовали у Железник, данас ради у три пуне смене и има 892 ученика (13). Проблем пре-

оптерећености школског простора ће се идуће школске године решавати слањем вишка ученика у школе околних насеља.

Године 1969. у насељу је основано културно уметничко друштво „Миломир Петровић“ у чијем су саставу музичка, фолклорна, драмска, ликовна, фото и радио аматерска секција. Деловање друштва се снажно осећа у културном животу насеља (13).

Године 1957. отворена је амбуланта у насељу, која има службу опште праксе и превентиве. Од здравствених објеката у Сремчици се налази и „Специјални завод за децу и омладину“, који се бави лечењем и рехабилитацијом деце ометене у психофизичком развоју. Деловање наведених институција уз сталну сарадњу са „Хигијенским заводом републике Србије“ довело је до развоја здравствено хигијенске културе становништва што је изражено кроз уређење насеља, дворишта и стамбених објеката.

Промене изгледа, организације и начина градње кућа су најуже везане за историјске и друштвено-економске промене целог подручја. Сеоска кућа је некада подизана од грађевинског материјала из непосредне околине насеља, док се данас под утицајем вишег стандарда, развијенијег тржишта и бољих комуникација гради индустријски фабрикованим елементима (опеком, шљунком блоковима, црепом и другим материјалима).

Трансформација куће у Сремчици везана је за свеукупан процес промена куће шумадијско-подрињског типа. Обиље дрвета у периоду формирања насеља (18. век) утицало је да се граде брвнаре (једноделне или дводелне). Крчење шуме и смањење количине дрвета, као грађевинског материјала, доводи до промена у начину градње, а тиме и до измена типа куће која преко осаћанке и шумадијске полубрвнаре прелази у тип шумадијске бондручаре (22, 54). Наведени процес је завршен пред почетак првог светског рата.

У периоду између два рата се све више гради чврстим материјалима. Кућа у овом периоду представља директни одраз имовног стања и социјалног положаја домаћинства.

После другог светског рата прелази се искључиво на изградњу фабрикованим грађевинским материјалом. Непосредно после рата градило се неплански и са нејасном концепцијом намене просторија, што је довело до нехигијенског начина становања.

Данас се на терену издиференцирао низ типова и подтипова куће што је резултат функције и различитог архитектонског приступа. Карактеристична је честа појава симетрично грађених кућа у којима живи два или четири домаћинства (најчешће у сродничком односу). Други тип чине викенд или породичне куће за само једно домаћинство. Код овога типа није редак случај помодног и нефункционалног што ружи изглед насеља као целине. У најновије време граде се објекти колективног становања (у новом насељу) који задовољавају све потребе савременог и функционалног становања.

Према класификацији Б. Којића у раду „Сеоска архитектура и руралizam“ кућиште као први степен у формацији људског станишта сас-

тоји се од: кућног дворишта, стајског (радног) дворишта и окућнице. Окућница представља оне пољопривредне површине које су непосредно везане за кућно и радно двориште и њене измене су у савременом руралном пејзажу највеће.

У складу са општим променама куће, насеља и привредног живота у Сремчици трансформисало се и кућиште. Некада разбијеног типа и несистематичне организације кућног, стајског дворишта и окућнице оно се трансформисало, збило и правилније организовало. Нарочито је великом изградњом и парцелизацијом смањена окућница, која се свела на мањи воћњак уз кућу, а чешиће је уопште нема. Данас се код пољопривредних домаћинстава Сремчице јавља јасна подела кућишта на кућно и радно двориште, али је организација елемената стајског (радног) дворишта најчешће спонтана и неадекватна.

Новије подигнута кућишта непољопривредних домаћинстава одликују се изузетном чистоћом и правилном организацијом (цвеће и травњак према улици и мањи воћњак иза куће).

Унутрашњост куће и њено уређење прошло је кроз низ еволутивних фаза. Јасно је уочљива велика функционална повезаност опреме и покућства са променама функције и организације унутрашњег кућног простора, тако да се са променама куће мењају и други елементи стаповања. Намештај и опрема, које су некад израђивали сами сељаци или сеоске занатлије, данас се индустријски производе, тако да је готово у потпуности потиснут са тржишта занатски производ. Унутрашњост куће је, данас у Сремчици, опремљена савременим и функционалним намештајем, али се овај у довољној мери не користи. Често се у кућама среће намештај савременог дизајна, али је у гостинским собама које се врло ретко отварају. Највећи део дана се проводи у једној просторији тако да је опремање кућа попримило карактер помодарства, а није израз потреба за удобнијим становањем (13, 23).

У складу са бројним променама, о којима је било речи, јављају се и промене у функцији насеља као и функционалној међузависности Сремчице и Београда. Функционална трансформација се пре свега одразила у области привреде и становања. Сремчица која је била изразити пољопривредни центар (приградске пољопривреде) више нема такав статус; данас је она постала насеље за становање (нарочито њен нови део чији становници готово у целини раде ван насеља). Све је мања пољопривредна производња а тиме и мањи извоз на београдску пијацу; насупрот овоме све је већи део активног становништва које ради на ужој територији града. Овај процес је довео до тога да Сремчица стиче функцију насеља за становање.

РЕГИОНАЛНО ГЕОГРАФСКИ ПРИКАЗ КАЛУБЕРИЦЕ

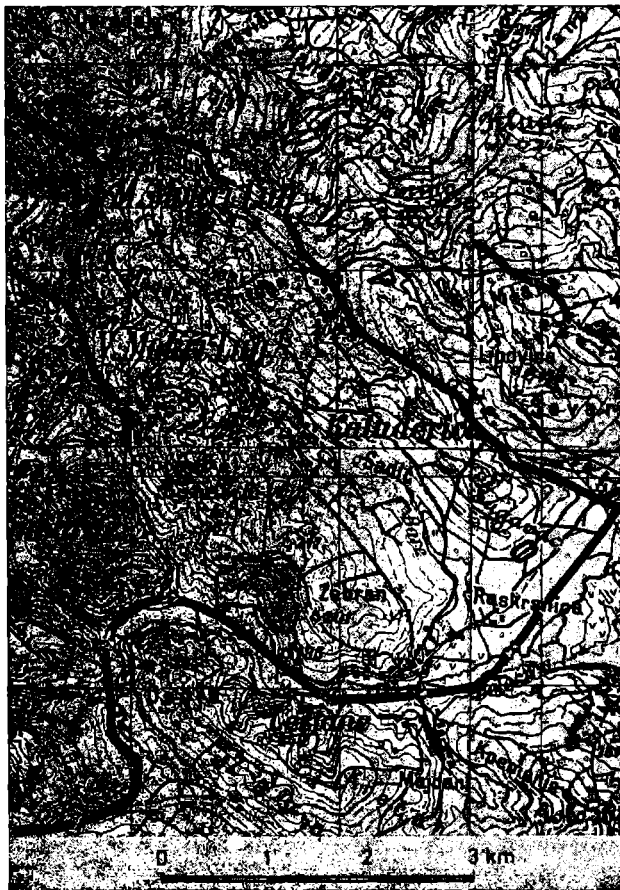
ФИЗИЧКОГЕОГРАФСКЕ ОСОБИНЕ НАСЕЉА И ЊЕГОВЕ ОКОЛИНЕ

Геолошки састав је разноврстан, али највећу површину покривају миоцене наслаге, заступљене литотамнијским кречњацима другог медитерана, на северозападној страни Кариног брда и у долини потока Баре, североисточно од Голог брда. Ове кречњачке стене махом

су прекривене и окружене литотамнијским песковима и глинама. На северу и североистоку од поменутих наслага јављају се доње сарматске глиновите формације у које се усекао поток Баре око којег је данас алувијум. На крајњем југу атара јавља се серпентин у кога се усекла Болечица (3).

О еволуцији рељефа у околини насеља нема подробнијих података у географској литератури, те ће се о њему говорити на основу теренских истраживања.

Карта 5: Топографска карта Калуђерице

Атар насеља се највећим делом налази у сливу потока Баре, који се усекао између узвишења Шугавца на североистоку и Голог брда, Бандере и Кариног брда на западу, југозападу и југу (карта 5). Поток је изградио широку речну долину, благо нагнутих и конкавних страна које су рашчлањене мањим притокама. „На Шугавцу се може запазити једна

висока тераса. Дно долине је широко и равно што указује на поодмакли стадијум у изграђивању речног профила“ (24). У свом доњем делу Баре граде заједничку алувијалну наван са Белечицом у којој се уливају. Десне притоке су на стрмијем терену усекле изразитије долине, тако да су местимично оголеле литотамнијске кречњаке, у проширењу између Голог брда, Долова и Кариног брда (карта 5). На том терену смо констатовали кречњаке у којима су услед тога што су покривени и заузимају мале површине није развио крашки процес. У будућности се, с обзиром на досадашњу еволуцију рељефа, може очекивати да ће доминантна бити флувиоденудациона компонента трансформације рељефа.

У недостатку метеоролошких података за насеље Калуђерица, а узимајући у обзир његов положај, односно припадност подунавском делу Шумадијске греде, као и чињеници да се као приградско насеље налази ван утицаја који би оформили климатолошку слику сличну клими Београда, узети су подаци за станицу Радмиловац, која даје најприближније резултате онима у Калуђерици. Подаци ове метеоролошке станице не могу се усвојити у целини, јер су проматрања и мерења редовно вршена једино за падавине и температуру, док су други елементи климе мерени нередовно. При обради климатолошке слике насеља узети су подаци за температуру и падавине, у периоду од 1951. до 1977. године за станицу Радмиловац (бр. 2723), док су други подаци за станицу Београд.

Средње месечне температуре израчунате за период од четрнаест година дате су у табели VIII и на ск. 1 (25).

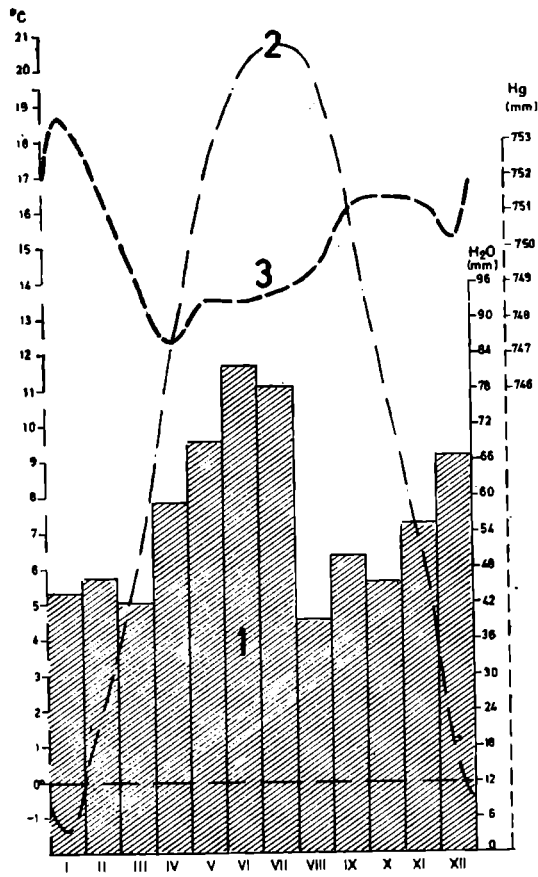
ТАБЕЛА VIII: Средње месечне температуре за станицу Радмиловац (1951—1977. год.)

мес.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
t°C	-1,4	2,0	5,6	11,8	16,2	19,4	20,7	20,3	16,6	11,1	6,8	0,8	10,8

Најнижу средњу месечну вредност има јануар ($-1,4^{\circ}\text{C}$), док највишу има месец јули ($20,7^{\circ}\text{C}$). Средња годишња температура износи $10,8^{\circ}\text{C}$, а средња годишња амплитуда $22,1^{\circ}\text{C}$.

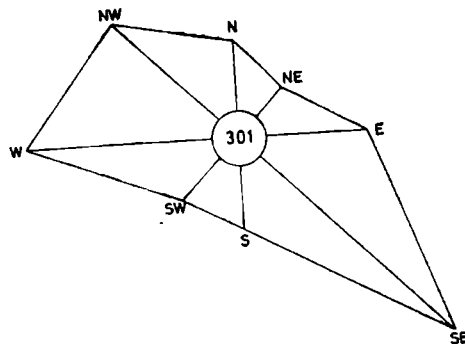
Годишњи ток ваздушног притиска према подацима из табеле Т. Ракичевића дат је у климатограму (ск. 1).

Са графикона се види да је ваздушни притисак највиши у јануару, а најнижи у априлу. Овакав распоред ваздушног притиска је последица тога што се узимској половини године област ниског ваздушног притиска налази изнад Средоземног Мора док је лети београдско поднебље под утицајем ваздушних маса из азорског максимума.

Ск. 1: Климатограм Калуђерице

Честина ветрова у току године, према подацима из табеле Т. Ракичевића, дата је у облику руже ветрова (ск. 2).

Ск. 2: Ружа ветрова за станицу Београд

Ружа ветрова указује да највећу частину у Београду има југоисточни ветар или Кошава. Она је нарочито изражена у подунавском региону, који је изложен директним ударима овог снажног и слаповитог ветра. „Средњи број дана са кошавама већи је у периоду од октобра до марта него у другим месецима“. Кошава се јавља у периодима који могу трајати од 2—3 дана, па до 16, 17 и 19. дана (26, 286). Стари део насеља Калуђерице је донекле својим положајем заштићен од кошаве, док новоизграђене куће на левој обали потока Баре и Шугавцу бивају изложене утицају кошаве, тако да се њихова локација може окарактерисати као мање повољна.

Облачност је у Београду изражена коефицијентом 5,6 што значи да је у просеку 6/10 неба покривено облацима. Овако висока просечна годишња вредност је резултат врло високе облачности у зимском периоду (9, 135).

Средње месечне количине падавина у Радмиловцу дате су за исти период као и температуре у табели IX и на скици 1 (25).

ТАБЕЛА IX. Средња месечна сума падавина за станицу Радмиловац (1951—1974. год.)

мес.	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	год.
	44,0	46,4	42,6	59,3	69,6	82,2	78,6	39,5	50,1	45,7	55,5	67,1	680,6

Из табеле се види да најмању количину падавина има месец август (39,5 мм), док највећу има месец јуни (82,2 мм). Годишње се у просеку излучи 680,6 мм падавина.

„Трајање снежног покривача ограничено је средњим датумима 5. 12. до 12. 3., дакле 97 дана“. Број дана са снежним покривачем је најчешће упола мањи од горе наведеног периода (9, 140).

Хидрографска слика Калуђерице садржи све елементе који одликују нормалне терене.

У атару насеља Калуђерице формирала се нормална издан у водопропусним слојевима сармата и другог медитерана.

Извори се јављају на контакту лесних и песковити формација и глине у суподнини. Има их више, од којих су јачи каптирани и претворени у чесме.

Кроз насеља протиче поток Баре који извире између Голог и Стојићког брда, одакле тече у правцу југ—југоистока да би у средњем току скренуо ка југоистоку. Дужина тока износи 6,9 километара, укупан пад је 218 метара, док је просечан пад 31,6‰. Ток је усаглашен, са нешто израженим падовима у изворишном делу (карта 5). Поток не пресушује у летњим месецима, тако да се његова вода користи за наводњавање повртњака у алувијалној равни.

У јужном делу Калуђерице извире поток који кроз средину насеља тече од југозапада ка север-североистоку и североистоку и улива се у Баре (карте 5). Поток има бујичасти карактер, што се на терену манифестује великим падовима и специфичним стратификацијом акумулираног материјала.

Педолошку подлогу земљишних типова представљају слојеви другог медитерана, који се састоје од пескова и песковитих глина са местимичним појавама кречњака. Навејавањем леса дошло је до формирања чернозема. Јако испирање довело је до његовог огајњачавања и овај тип чернозема може се констатовати између потока Баре и Шугавца (27, 57). Према теренским испитивањима, источно од Кариног брда и Бандере јавља се огајњачени чернозем. Јужни и југоисточни део атара покривају скелетна земљишта која настају на већим нагибима где је ерозија појачана. Око потока Баре и његових притока формирана се рецентни алувијум.

Биљни покривач је у великој мери измењен човековим утицајем. Највеће површине земљишта су под културним биљем. Шума се јавља фрагментарно и поглавито је састављена од храста, граба и цера, на вишим и сувљим теренима, а око река се јављају хигрофилне врсте.

Урбанистичким планом предвиђено је да се око насеља Калуђерице подигне парк-шума са рекретивним центрима и спортским објектима (2, 114).

С Т А Н О В Н И Ш Т В О

Порекло и време досељавања. — Р. Т. Николић у свом раду „Околина Београда“ износи да је између Кумодража и Великог Мокрог Луга, отприлике пре сто година, живело становништво данашње Калуђерице. Становници су га звали Стара Калуђерица. Аутор је рад објавио 1903. године, тако да се пресељавање становништва, које је по народном веровању побегло од чуме, може везати за крај XVIII и почетак XIX века.

Уз становнике из Старе Калуђерице насеље су основали и становници из Левча и Источне Србије. Од тих првих досељеника 1903. године постојале су породице Мусућа и Веселиновића. До Првог светског рата доселили су се Стојановићи, из крајева под Турцима, и Анђелковићи, из околине Прилепа (7, 1031—1032).

Миграциона обележја становништва у периоду између два рата, с обзиром на недостатак података, не могу се утврдити. Постоји податак да је број домова у периоду од 1910. године до 1948. порастао од 108 на 178, односно основано је 70 нових домова, али се не може тачно утврдити да ли је на овај пораст претежно утицало распадање патријархалних задруга или досељавање нових породица (19, 89).

Према попису становништва 1971. године у Калуђерици је живело 1909 становника, од чега је 879 или 46,0% ту и рођено. Са подручја исте општине доселило се 90 становника, са подручја друге општине а исте

социјалистичке републике 338 становника, док је 58 становника из других социјалистичких република. Од овога броја 46,2% је са села, 9,7% из мешовитих и 44,1% из градских насеља (14, 281). Темпо досељавања дат је у табели X.

ТАБЕЛА X. Темпо досељавања становништва у Калуђерицу (14, 281)

Година	1940 и прс	1941-45	1946-52	1953-60	1961-65	1966-69	1970-71	Укупно
Бр. досељених	86	11	39	59	71	413	330	1009
% досељених	8,5	1,1	3,9	5,8	7,1	40,9	32,7	100

Разлика у броју досељених становника у табели X (1909) и броју становника у тексту, сврстаних према типу насеља из кога долазе (985), последица је неједнаког третмана термина „стално настањен“ у пописном материјалу за 1971. годину.

Кретање броја становника. — Пораст становништва Калуђерице може се пратити од 1884. године. На релативно стално повећање броја становника указују нам пописни подаци обрађени у табели С. Никлића и М. Радовановића („Становништво Београда и околине“), пописи становништва и станова за 1971. годину и анкета месне заједнице у насељу (1976. године), вршена за потребе израде средњорочног плана развоја до 1980. године, обрађених у табели XI (28).

ТАБЕЛА XI. Кретање броја становника од 1844—1975. године и прогноза пораста становништва у Калуђерици.

Година	1844	1866	1884	1900	1910	1921	1948	1953	1961	1971	1976	1980	2000
Бр. стан.	227	333	473	567	696	650	934	1011	1066	1909	6960	8846	30306

У току првог светског рата у Калуђерици се јавља депопулација услед значајних ратних губитака.

Из разлике статистичким методама планираног броја становника и стварног стања на терену, (већ је прсмашен број становника који би према тренду који се ослања на попис становништва до 1971. године требало да се јави тек 1980. године), може се извести закључак да је темпо пораста броја становника повишен последњих година. Потврду оваквог става налазимо и у повећању индекса пораста становништва од 179,1 (од 1961. до 1971. године) на 364,5 (од 1971. до 1976. године). Узимајући у обзир анкету месне заједнице Калуђерице може се тачније прогнозирати пораст броја становника на 8846 у 1980. години и 30306 у 2000. години.

Наведена прогноза даће тачне резултате уколико се настави темпо досељавања становника забележен последњих десет година.

Наталитет и морталитет у овом насељу статистика није забележила, те се о њима може говорити само на основу анкете вођене на терену. Природни прираштај је мали и породице су махом са три до четири члана (28).

Национална структура становништва је у великој мери монолитна јер гро становника овога насеља, према подацима месне заједнице, чине Срби (око 85%). Од осталог становништва највећи део чине Бугари, Албанци и Македонци (29). Напомињемо да ове податке треба узети са резервом јер нису резултат систематске статистичке обраде.

Професионална структура становништва. — Значајне промене професионалне структуре становништва једна су од основних елемената који указују на измене у привреди и другим друштвено-географским карактеристикама Калуђерице.

Број издржаваних лица у периоду од 1953. до 1971. године повећао са 432 на 962. Године 1953. издржавано становништво је чинило 47,2% од укупног активног становништва. Године 1961. проценат издржаваног становништва се смањило на 40,5% да би се 1971. године повећао на 50,3%. Узрок наведеним колебањима је у напуштању пољопривреде (од старих лица) и досељавању претежно младог становништва (породица са школском децом).

Кретање професионалне структуре становника Калуђерице дато је у табели XII.

ТАБЕЛА XII. Кретање броја запослених по делатностима за 1953, 1961, и 1971. годину (17, 23; 18, 283; 30, 280)

Година пописа	УКУПНО активних становника	Индустрија и рударство	Пољопривреда	Шumarство	Грађевинарство	Саобраћај	Трговина и угоштитељство	Стамбена делатност	Културно-социјална делатност	Друштвена и државна на служба	Занатство	Остале делатности	Ван делатности	Непозната делатност. у иностранству	
Бр. радника	1953 727	1	687	—	3	1	—	—	—	7	13	—	13	2	—
Бр. радника	1961 634	12	525	—	8	7	16	4	12	6	29	2	13	—	—
Бр. радника	1971 947	77	435	—	102	58	71	6	26	16	104	2	8	7	35
% радника	1953 100	0,1	94,5	—	0,4	0,1	—	—	—	1,0	1,8	—	1,8	0,3	—
% радника	1961 100	1,9	82,8	—	1,3	1,1	2,5	0,6	1,9	0,9	4,6	0,3	2,1	—	—
% радника	1971 100	8,1	45,9	—	10,8	6,1	7,5	0,6	2,8	1,7	11,0	0,2	0,9	0,7	3,7

Пољопривреда је 1953. године запошљавала 94,5% становника, док је 1971. године број пољопривредника смањен на 45,9% од укупног активног становништва. Анкета вођена у Калуђерици показала нам је да се учешће пољопривредника у укупном активном становништву смањило на испод 10%. Овакво стање је последица како смањења броја радника у пољопривредној делатности, тако и изузетно јаке имиграције непољопривредног становништва.

У наведеном периоду (1953—1971. година) учешће индустријских радника у активном становништву повећано је за 8%. Анкета нам указује да је њихов број растао до данас, тако да је проценат знатно већи. Највећи процентуални пораст забележен је код радника грађевинских делатности: са 0,4% у 1953. години на 10,8% у 1971. години. Релативно висок пораст забележили су и занатство (за 9,2%), трговина (за 7,5%) и саобраћајна делатност (за 6%).

Процес измене професионалне структуре настављен је све до данас тако да се не може, јер нема статистичких материјала, говорити о тренутном распореду активног становништва по делатностима. На основу теренских истраживања закључујемо да је, у периоду од 1971. до 1976. године, знатно повећан број радника административних и културно-социјалних делатности који су се доселили у Калуђерицу, највећим делом из Београда.

П Р И В Р Е Д А

Трансформације привреде у Калуђерици проистичу из сложених друштвено-економских промена у послератном периоду. Ширењем урбане зоне Београда и привредни токови у њему су постепено мењали привреду у насељу, утичући да добије данашњи изглед.

Пољопривреда је, без обзира на снажан процес деаграризације, задржала водећу улогу у стварању дохотка на територији насеља. Највећи део непољопривредног становништва делује ван насеља (најчешће у Београду).

Статистички подаци, о пољопривреди у Калуђерици, потичу из 1960. године, када је вршен последњи попис пољопривреде, тако да су у великој мери превазиђени и застарели. Наведене податке користићемо као основу за утврђивање промена, које су се у међувремену одиграле.

У насељу је 1960. године било 202 пољопривредна домаћинства на којима је радило 552 радника, док је укупан број становника на газдинствима био 961. У пољопривреди је, што из претходних података произилази однос активног према издржаваном становништву био 57,4%:42,6%. Просечно је на сваком газдинству радило 2,7 (или приближно 3) радника (31, 339).

Од 932 ха, колико износи површина атара Калуђерице, 443 ха или 47,5% било је под ораницом и баштама. О структури засејаних површина нема података, али се с обзиром на данашње стање може претпостављати да су преовлађивале ратарске културе (31, 339).

Производња поврћа била је намењена тржишту и на 85 ха гајен је кромпир и лук (32, 120).

Карактеристика пољопривреде шездесетих година у Калуђерици је разноврсна производња уз доминацију ратарства у коме од култура преовлађују пшеница и кукуруз.

Од воћа је било 2550 стабала шљиве, 2000 стабала крушака и 1500 стабала вишања. „Број чокота винове лозе износио је 280.000“ (32, 122).

У протеклом периоду многе од наведених вредности су битно измењене. Парцелисањем обрадивих површина, како у непосредној близини насеља тако и даље од њега (на Шугавцу и испод гробља), дошло је до смањења површина под биљним културама.

Ратарска производња на смањеним површинама даје довољно приноса за потребе насеља, а има и нешто тржишних вишкова. Највећи део пољопривредних газдинстава је механизовао обраду земље, али су агрохемијске мере запостављене тако да се не постижу велики приноси (33).

Под утицајем београдског тржишта дошло је до специјализације на производњу раних повртарских култура. Поред кромпира и лука, као традиционалних култура у Калуђерици, јавља се и купус, зелена салата, паприка и парадајз и то у повртњацима уз поток Баре. У повртарству је земљиште интензивно искоришћено. Примењује се систем плодореда код кога се у јесен сеје салата и лук сребрењак. У рано пролеће наведено поврће смењује мајска салата после које на исте површине долази млади кромпир. Пролећне културе уступају место парадајзу и тиквицама, које стижу у јуну. Као последња култура у наведеном плодореду јављају се купус или карфиол (34, 160).

Воћарство је такође измењено. Смањује се број стабала шљиве и ваде се виногради (који захтевају доста времена и радне снаге за обраду), а уместо њих саде се јабуке и брескве. У последњих неколико година нарочито је повећан број стабала брескве, која се гаји плантажно на јужној експозицији Шугавца. Воће пољопривредници сами продају на београдским пијацама, а они предузимнији одвозе своју робу на море, где је виша цена.

У југоисточним деловима атара, према Лештанима има неколико парцела на којима се гаји цвеће. Цвећарство је значајан извор прихода за поједина газдинства (34, 161).

Сточна производња је у сталном опадању. Године 1960. у насељу је било 154 грла радне стоке, 71 крава и стеоних јуница, 586 оваца и 241 крмача (31, 339).

Од тога времена број стоке се знатно смањило и то нарочито коња, које потискује трактор. Број оваца је такође смањен што је последица опадања површина под пашњацима. Говеда се гаје стајски и њихов је број нешто смањен, док број свиња стагнира (33). Смањење сточног фонда је последица забране индивидуалним произвођачима да продају млеко у Београду, као и општег процеса опадања пољопривредне производње.

Остале делатности. — Друга делатност по дохотку који доноси насељу су приватни аутопревозници којих има око 40 и чији се боравак у насељу може објаснити интензивном стамбеном изградњом Калуђерице и околних насеља (29).

Међу значајне изворе прихода спадају и угоститељство и занатство.

Угоститељство је развијеније уз Смедеревски пут (кафана „Три тигања“ и „Мали Београд“), него у централним деловима насеља (бифеи „Мали Шангај“ и „Нина“). У насељу нема смештајних капацитета за туристе.

Занатство је ојачало у периоду од 1961. до 1976. године. У Калуђерици су 1971. године радиле 104 занатлије али је њихов број од тада повећан. Јављају се различити занати везани за потребе локалног становништва, као и онога у широј околини. Од занатских радњи заступљене су: металостругарска, обућарска, за хемијско чистићење и фарбање, столарска, аутолакирска, аутомеханичарска и за поправку и постављање ролетни. Традиционалних заната, везаних за пољопривреду и пољопривреднике, више нема.

Н А С Е Љ Е

Саобраћајни и регионални положај. — Насеље Калуђерица припада општини Гроцка и има катастарску површину атара од 932 ха. Налази се на подунавском делу Шумадијске греде југоисточно од Београда, од кога је удаљено око 6 км (карта 1).

Кроз северни део насеља (развојем на Шугавцу) пролази асфалтни пут Београд — Смедерево који је споредним путем дугим 2 км повезан са централним деловима насеља, у долини потока Баре. Југозападно од Калуђерице, на растојању од 1 км, пролази аутопут Београд — Ниш. Асфалтни пут према Лештанима везује насеље за кружни пут који се налази на око 3 км од центра насеља (карте 1 и 5). Стална аутобуска линија 309 Градског саобраћајног предузећа са 34 поласка радним даном повезује Калуђерицу са Београдом. Кроз северни део насеља Смедеревским путем пролазе линије Градског саобраћајног предузећа ка Гроцкој, Болечу, Лештинама, Винчи и другим насељима. Аутобуси који саобраћају на наведеним линијама имају своје станице у Калуђерици.

На основу наведених чињеница можемо извести закључак да су саобраћајна повезаност и положај Калуђерице веома повољни.

Микроположај насеља. — Калуђерица је лоцирана у долини потока Баре у амфитеатралном проширењу, које је настало радом двеју мањих десних притока. Новије изграђене куће подизане су поред пута Београд — Смедерево и у долини узводно од старог дела Калуђерице.

Насеље је у својој првобитној форми припадало збијеном типу. Развојем прерасло је некадашње границе и почело је да се шири дуж путева и у долини. Развој није био континуалан од јединственог језгра,

Карта 6: Просторно-историјски развој насеља Калуђерице; 1. прва етапа (крај 18. века); 2. друга етапа (19 век); 3. трећа етапа (до 1948. године); 4. четврта етапа (1948—1967. године); 5. пета етапа (постојећи обим насеља).

већ су се на удаљености од један до два километра формирале групе кућа (углавном уз Смедеревски пут и испод гробља). Новонастала језгра су током времена повећавала број кућа и ширила се ка старом делу, али ни до данас нису континуално покорила теорију у оквиру граница насеља. На терену се јављају веће и мање концентрације насеобинских јединица, у јединственом насеобинском систему, тако да Калуђерица тренутно припада типу разбијених насеља (карта 5).

Развој насеља. — Развој Калуђерице кретао се кроз неколико стапа које су издвојене на основу територијалног ширења под утицајем историјских и друштвених услова.

I ЕТАПА (формирање језгра), 18. век.

Језгро насеља формирано је у другој половини 18. века. Лоцирано је северно од Кариног брда, у долини двају потока Баре и његове многе десне притоке која извире између Бандере, Долова и Голог, брда, односно на месту даношњег центра месне заједнице (карта 6).

II ЕТАПА (нарастање насеља око језгра, 19 век).

Насељавање нових породица и деоба патријархалних задруга условљава ширење и нарастање насеља. Око већ формираног и густо насељеног језгра подизане су нове куће, тако да се насеље равномерно ширило покривајући простор између данашње школе, потока Баре, Бандере и Кариног брда (карта 6).

Село је било подељено на две мале — горњу и доњу, са највећом концентрацијом кућа у средишњем делу (7, 1031 — 1032).

III ЕТАПА (ширење до 1948. године).

Ову етапу карактерише ширење насеља ка југоистоку и повећање броја стамбених објеката у претходним границама. Најкоренитија друштвено-економска превирања одиграла су се у овоме периоду развоја.

До првог светског рата насеље се није ширило већ се у постојећим границама претходне етапе повећавао број кућа. Период од 1900. до 1920. године карактерише мали пораст броја домаћинстава за 28 (са 92 на 120). У истом периоду јавља се и процес депопулације који је настао као последица разарања и људских губитака у првом светском рату (19, 89). Разарање током првог светског рата је успорило развој.

У периоду између два рата насеље се развија, обнављањем порушених објеката у правцу југоистока. У долини потока Баре, низводно од центра насеља, јављају се групације од три до четири куће, међусобно удаљене 60 — 100 м (карта 6).

Током другог светског рата, особито приликом ослобађања Београда 1944. године, дошло је до борби на овоме терену, тако да је стамбени фонд у знатној мери оштећен. О порасту броја стамбених објеката у овоме периоду нема података, тако да ћемо разматрати податке о броју домова. Од 1921. до 1948. године број домова је порастао за 58 (односно са 120 на 178), што је мало за период од 27 година (19, 89).

Период од 1944. до 1948. године карактерише се обновом насеља у већ наведеним оквирима. Нешто нових кућа саграђено је око рас-

кршћа североисточно од центра Калуђерице од кога воде путеви према смедеревском друму и Лештанима (код моста преко Баре) (карта 6). У овој етапи јављају се и прве куће око пута Београд — Смедерво, које су зачетак насеља на Шугавцу (кафана и једна до две куће), (29).

IV ЕТАПА (незнатне промене насеља) 1948 — 1967.

Насеље је у овој етапи задржало свој рурални изглед. Мало је грађено и то углавном у централним деловима, на већ испарцелисаном земљишту. У овој етапи насеље је електрифицирано; у њега је доведен нисконапонски вод из Лештана. Постављена је тврда подлога на путу од Калуђерице до Лештана, а средином 1976. године отпочиње парцелизација земљишта и изградња на Шугавцу (карта 6).

V ЕТАПА (интензивна изградња и незнатна комунална уређења, од 1967. до 1976. године).

Од 1967. године отпочиње интензивна стамбена изградња. Подижу се многе куће на Шугавцу и између школе и гробља (карта 6).

Године 1960. у Калуђерици је било 122 стана, махом у породичним зградама са једним до два домаћинства. Године 1971. у насељу је било 470 станова са укупном стамбеном површином од 19.750 м² (35, 280). Исте године је у становима са само једном собом живело 64 породице. У једнособним становима и гарсоњерама живело је 140 породица, док је у двособним становима било 175 породица. Трособне станове поседовало је 54 породице, а станове са четири и више соба 37 породица (36, 280).

Изградња је из године у годину расла, тако да је данас број кућа далеко већи. Приликом теренских проматрања утврдили смо да је процес стамбене изградње и данас веома јак. У време испитивања, од јуна 1975. до септембра 1977. године, подигнути су бројни нови објекти. О величини стамбене изградње у наведеном периоду сведоче и многе немалтерисане и недовршене куће.

Интензивну изградњу нису пратила одговарајућа комунална уређења насеља.

Непланском изградњом и пестручном парцелизацијом земљишта створени су велики проблеми који ће, у многоме, ометати даље уређење Калуђерице. На парцелама које су неподесног облика за стамбену изградњу и мале површине (од 400 — 700 м², а често и само 300 м²) подизани су објекти без грађевинских дозвола. Оваква „дивља градња“ је нарочито изражена на Шугавцу (фот. 3), где је највећи број кућа подигнут после 1970. године (карта 6) (37, 1—2).

Нисконапонска електрична мрежа није задовољавала потребе насеља. У Калуђерицу је 1975. године доведен високонапонски вод, а уједно су изграђене и две трафо станице. Цео овај систем отпочео је са радом током 1977. године, чиме је проблем снабдевања домаћинстава електричном енергијом увелико решен.

Фот. 3: Насеље на Шугавцу у Калуђерици

У насељу нема водовода, отуда се становништво снабдева водом из бунара којих је 1971. године било 357. Године 1971. хидрофоре је имало 34 домаћинства, од тога је 28 увело воду у кућу, а 6 у двориште. Из уличних чесми водом се снабдевало 53 домаћинства (28, 280).

Канализације нема и 1971. године само је 18 кућа имало септичке јаме.

У овој етапи је асфалтним путем повезан централни део насеља (у долини потока Баре) са Смедеревским путем и уједно је асфалтиран део улица у старом јеагру насеља.

Проблем снабдевања није решен. Данас се 6960 становника снабдева у само две продавнице, које својим продајним простором и асортиманом, ни изблиза не задовољавају потребе.

Школски простор је недовољан, због чега је могућ рад само са 100 ученика у три смене. Скупчени школски простор не дозвољава да се у Калуђерици образује потпуна основна школа, већ само четворогодишња а ученици старијих разреда се школују у Београду (39, 1—2).

Центар Месне заједнице, апотека, амбуланта и библиотека се налазе у неподесним просторијама. Мали простор и лоше стање зграде (све ове институције су под истим кровом) у многоме отежава њихов рад.

У Калуђерици има 62 телефонска прикључка и то су махом двојници. Тренутно се инсталирају три говорнице. Насеље је без поште (29).

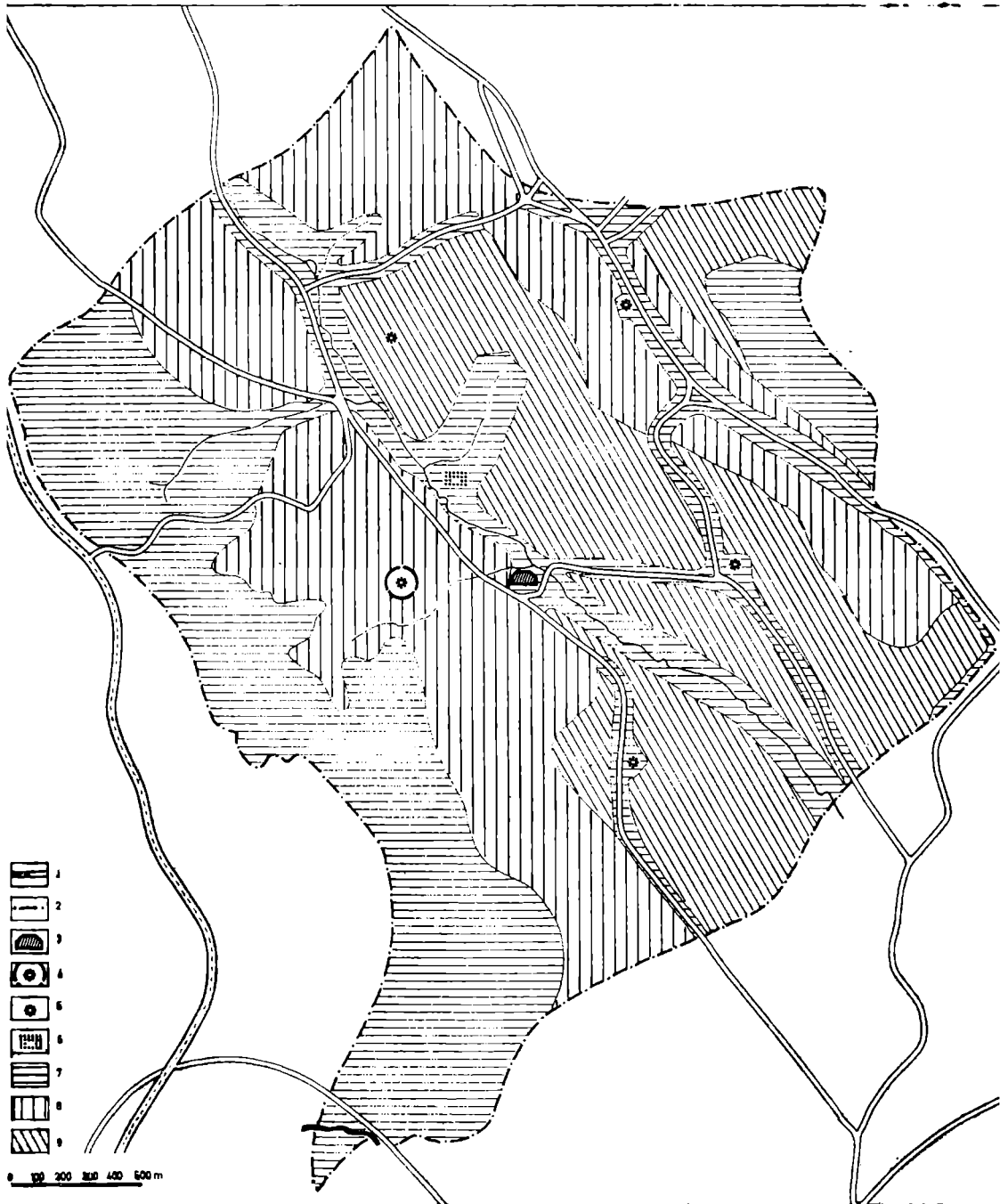
Наведена стамбена изградња је у великој мери изменила изглед Калуђерице. Још постоји довољно грађевинског земљишта на повољним теренима, те се процес изградње може наставити и у наредном периоду.

Тенденција даљег развоја. — За насеље Калуђерица није израђен урбанистички план. О могућностима и правцима развоја говорићемо на основу елемената развоја који су предвиђени ГУП-ом Београда до 2000. године, преднацртом истог и средњорочним планом развоја Месне заједнице „Калуђерица“.

Генералним урбанистичким планом Београда предвиђено је да се око Калуђерице подигне парк-шума (2, 114). Реализација пројекта је отпочела на јужном делу атара, на брдовитом терену Кариног брда, Бандере и Голог брда (карта 7).

Материјалом за јавну дискусију о ГУП-у Београда било је предвиђено да се на простору између Калуђерице и Малог Мокрог Луга подигне један из низа универзитетских центара, који ће бити изграђени у Београду до 2000. године. Наведени преднацрт предвиђа изградњу болничког центра са 10.000 постеља северно од Калуђерице и Смедеревског пута (40, 62). О поменутиим објектима нема речи у урбанистичком плану јер ће њихова изградња бити третирана у детаљним плановима развоја.

Средњорочни план развоја Месне заједнице је везан за конкретне и виталне проблеме насеља које би требало што пре решити.

Карта 7: Урбанистички план намене површина у Калуђерици; 1. главне комуникације; 2. граница атара; 3. центар месне заједнице; 4. главни центар снабдевања; 5. снабдевање; 6. школство; 7. зелене површине; 8. ниска градња (до П+3); 9. висока градња (до П+6).

Закључено је да се средствима из самодоприноса грађана: уреди улице у насељу, изведе водовод, изгради I етапа основне школе (која подразумева 12 нових учioniца) и да се ступи у преговоре са трговинским предузећима ради изградње две до три продавнице и тржног центра (карта 10), (28).

Довољне површине подесног грађевинског земљишта омогућиле би изградњу насеља типа колективног становања. Уколико се реши проблем израде и усвајања урбанистичког плана Калуђерице према картографском материјалу ГУП-а у насељу би биле изграђене зоне са 181 и више становника по хектару, што подразумева изградњу објеката са 4—8 спратова (2, 108 ц). На највећем делу терена предвиђена је густина између 141 и 180 становника, што такође упућује на високу градњу (3—5 па и 8 етажа), (карта 7), (2, 107).

ГЕОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ У КАЛУЂЕРИЦИ

Бројне су географске промене у Калуђерици. Оне су изражене у готово свим елементима географске средине, али су најзначајније у демографским процесима, привреди, насељу, и функцији насеља.

Основна промена демографских чинилаца лежи пре свега у наглом повећању броја становника. Пораст становништва је последица повећаног досељавања у Калуђерицу. На овај процес пресудно је утицао вишак грађевинских површина који је у Калуђерици створен парцелисањем пољопривредних површина, као и близина Београда, који је последњих десет година привукао многобројно становништво. Темпо пораста становника се нарочито повећао од 1971. године. Параболични тренд који је изведен на основу пописних материјала од 1948. године, има следећу формулу: $y = 1767,5 - 320,1x + 16,2x^2$ (где је у број становника, а x година). Пошто је коефицијент уз квадратни члан позитиван, тренд прогнозира нагли пораст становништва у наредном периоду, тако да ће 1980. године у насељу живети 8846, а 2000. године 30.306 становника. Последице овако наглог прираста становништва су бројне промене у привреди, типу насеља, функцији и положају насеља као и у етнокултурним особинама становништва. Наведени процес се јавља као последица повећаног досељавања у Калуђерицу из готово свих крајева наше земље, с тим што је најизраженији процес имиграције Словоније, Босне и са југословенско-бугарске границе (бугарска националност) (29).

Привреда насеља је, такође, претрпела значајне измене. Староседеоци се углавном баве пољопривредом, док је новодосељено становништво запослено у другим делатностима. Највећи део становништва запослен је ван насеља, у Београду. Наиме, анкетом у Калуђерици утврдили смо да преко 85% становништва ради ван насеља.

Пољопривреда се, под утицајем градског тржишта, изменила. Гаји се рано поврће, парадајз, зелена салата, млади лук и купус, али и ратарске културе заузимају значајне површине. Обрада земље у великој мери је механизована, али хемизација није на одговарајућем нивоу. Једино се у повртарству запажају значајнији приноси који су

последница примене савремених агротехничких мера као и интензивног искоришћавања површина. Значајна компонента биљне производње је воћарство, које задњих година узима маха, што је последица потражње на београдској пијаци. Интересантно је да је, без обзира на припадност истој општини и регионалну повезаност, мала сарадња између ПИК „Гроцка“ и индивидуалних произвођача у Калуђерици.

Пре доношења забране о кретању запрежних возила у насељу је била значајна сточна производња. На смањење сточног фонда утицала је и забрана пољопривредним произвођачима да приватно продају млеко у Београду. Ступањем на снагу поменуће уредбе смањен је број извозника млека на београдске пијаци, а тим редукван сточни фонд у Калуђерици.

Насеље је, под утицајем досељавања, нагло изграђивано. У облику и структури насеља могу се запазити бројни пропусти које се јављају као последица непланске изградње.

У изградњи централног дела насеља задржан је постојећи и неадекватни систем улица (које су уске, кривудае и без тротоара) (фот 4). Уститњеном и неправилном парцелизацијом земљишта у новим деловима насеља (на Шугавцу и испод гробља) наметнути су нови проблеми; улице су уске, често уже и од 3 м, уједно неправилно организоване, са бројним и наглим скретањима. Оваква организација старих, а и нових делова насеља довешће до великих проблема приликом урастања Калуђерице у градско ткиво.

Фот. 4: Улица у центру Калуђерице

Интензивна изградња је уз утицај атрактивних саобраћајница и слободног грађевинског земљишта довела до промене типа насеља, тако да је оно развијајући се око више центара задобило развијени изглед, док је некада било збијено. Осим наведених промена у типу, зна-

У насељу је велики број објеката подигнут без грађевинских дозвола, што у многоме омета његов правилан развој (29). Питање комуналних система и објеката није решено. Становништво је принуђено да се снабдева водом из бунара, јер у насељу нема канализације, што указује на велику вероватноћу загађења пијаће воде. Систем за снабдевање електричном енергијом је потрајао, а уједно је малога капацитета, тако да у критичним моментима напон пада испод предвиђених норми. Тек се у новије време ради на решавању овога проблема. Чајна је и промена у изгледу насеља. Данас у Калуђерици постоји велики број нових кућа, од којих су многе у изградњи, са модерним изгледом и савременом унутрашњом организацијом.

Постоји интересовање грађевинских предузећа из Београда за изградњу насеља колективног типа становања, али због нерешене концепције о даљем развоју Калуђерице, не приступа се активној урбанизацији простора (29).

Из наведеног произилази да је нужно у што краћем року доцети оквирни концепт за даљи развој насеља, као и приступити истраживањима ради доношења детаљног урбанистичког плана, у противном ће се грађевинска и комунална ситуација компликовати до те мере да ће њено решавање захтевати изузетне материјалне трошкове. Важност наведенога може се сагледати и кроз концепцију дату ГУП-ом Београда до 2000. године, у коме се Калуђерица налази на једном од праваца најјаче урбанизације и развоја града.

Од промена комуналних структура у насељу може се истаћи изградња асфалтне саобраћајнице, која повезује стари део насеља са Смедеревским путем и вода високог напона са две графо станице, као и постављање три телефонске говорнице.

Развој куће у Калуђерици се одвијао кроз преплитање утицаја шумадијског стила, који је дао основу, и моравског, који се јавља касније. У периоду формирања језгра насеља, пред крај XVIII века, у околини Калуђерице, било је доста шума, те су давале основни грађевински материјал. Сечом и крчењем шума, те су давале основни грађевински материјал. Сечом и крчењем шума, да би се прошириле пољопривредне површине, смањена је количина дрвета а тиме и основног грађевинског материјала. У том тренутку се јавља нов начин грађења у бондруку. Овај начин грађења је донекле променио карактеристику куће тако да се уз задржану основу шумадијског типа јављају и извесни елементи моравског типа куће, коме је овај начин градње више одговарао. Почетком XIX века куће почињу да се зидају печеном опеком, али се извесни елементи моравског типа примећују и на кућама тога периода. Данас је највећи део старих кућа уништен, тако да се о развоју куће може говорити само на основу неколико примера, који у својој конструкцији и изгледу имају елементе оба наведена типа. Основу куће и њене унутрашње организације чине елементи шумадијског типа, док се на фасади и (понегде) трему запажају елементи моравског типа. Наведени елементи могу се запазити и на кућама од опеке које су грађене после првог светског рата, па и код оних грађених после другог светског рата.

Данас се гради искључиво индустријски произведеним грађевинским материјалом уз употребу везива са цементом. О неком посебном типу куће се не би могло говорити јер се данас јавља најразноврснија архитектура. Условно се могу издвојити куће пољопривредних газдинстава од оних чији су власници запослени у непољопривреди, мада су из дана у дан и ту разлике све мање. Куће пољопривредних домаћинстава су грађене раније и немају санитарне просторије тако да је хигијена становања у њима на ниском нивоу, али све је већи број пољопривредника који подижу нове куће према савременим архитектонским решењима.

Кућиште је у Калуђерици доживело готово исту трансформацију као кућиште Сремчице. Од првобитно разбијеног и неорганизованог прерасло је у збијени и функционално организовани тип. Јасно се код сваког кућишта могу издвојити кућно и стајско двориште. Код кућа непољопривредних домаћинстава, које су недавно саграђене јављају се недовршена и неуредна кућишта.

Култура становања је на доста ниском нивоу, ретка су правилно организована и уређена кућишта, што уз наведену чињеницу нерешених комуналних проблема даје доста суморну слику о насељу, Калуђерица данас изгледа као велико градилиште, свуда и много се гради, али неплански.

Унутрашње уређење куће је претрпело бројне измене, које су у најужој вези са променом осталих елемената становања (куће и кућишта). Намештај је модеран и функционалан. Готово све нове куће имају купатила, али се иста ретко или уопште не користе због нерешених комуналних проблема. Често се као и у Сремчици среће помодарство у организацији кућног простора, тако да је правилно искоришћен само мали део просторија (живи се углавном у једној соби) (41).

Настојања Месне заједнице су довела до делимичног уређења јавних површина, али су мала инвестициона средства основна сметња, планом предвиђене, изградње јавних површина и објеката (дом Месне заједнице, амбуланте, апотеке, поште и библиотеке). (29).

У Калуђерици постоји културно-уметничко друштво, али се његова активност (нема одговарајућих просторија) не осећа у културном животу насеља (21).

Школа, као што је већ поменуто, има само прве, друге, треће и четврте разреде, док се 700 ученика старијих разреда школује у 25 основних школа у Београду (39, 1—2).

У Насељу је амбуланта опште праксе, која по уређености и простору не може ни изблиза да задовољи потребе, скоро 7000 становника.

Досељавање становника, који су запослени у Београду, и напуштање пољопривреде, од стране староседелаца, изменили су функцију насеља. У некада изразито пољопривредном насељу, данас је број пољопривредника сведен на мање од 10%. Калуђерица је добила функцију првенствено стамбеног насеља. Становништво се у насељу задржава само због елементарног становања, док остале потребе (културне, здравствене, потрошачке и друге) задовољава ван насеља, најчешће у Београду.

УПОРЕДНЕ ГЕОГРАФСКЕ ПРОМЕНЕ И ИЗГЛЕДИ ДАЉЕГ РАЗВИТКА СРЕМЧИЦЕ И КАЛУЂЕРИЦЕ

У Сремчици и Калуђерици јавља се читав низ међусобних разлика и сличности, почев од физичко-географских чинилаца, па до насеља, као најкомплекснијег одраза географске средине. Поређењем географских чинилаца долазимо до неких основних елемената у процесу трансформације приградских насеља.

У рељефу Сремчице и Калуђерице се јављају многе разлике. Сремчица је подигнута на флувијалној површи, која је рашчлањена крашким процесом, док је Калуђерица изграђена у речној долини, поодмакнутог развојног стадијума.

Сремчица је под утицајем западних ваздушних струјања те има хумиднију климу, док Калуђерица услед отворености ка панонској низији и продора хладних маса из ње и са југоистока (кошеве) има континенталнију и оштрију микроклиму.

Нормална издан у Калуђерици, за разлику од крашке у Сремчици, доводи до већег броја извора и водених токова. У Сремчици је речна мрежа дезорганизована крашким процесом и токови су махом алогени. Сремчица у своме Језеру има значајну туристичку атракцију, док таквих објеката нема у Калуђерици.

Педолошки покривач Калуђерице је квалитетнији због присуства леса од земљишта у Сремчици које је захваћено процесом огајњавања.

Сремчица је једно од најшумовитијих насеља београдске околине, док су површине под шумом у Калуђерици релативно мале (само брдовито земљиште на југу атара). Биљни састав ових шума је сличан. Шуме око Сремчице имају крупну дивљач (срне и јелене), док се око Калуђерице јавља перната дивљач (фазани и препелице).

Сремчица је настала нешто раније од Калуђерице. Ако рачунамо да је насеље Провалија било основа Сремчице, онда је ово насеље знатно старије.

Основна разлика у пореклу становништва јавља се кроз висок проценат Рома у Сремчици, за разлику од високог процента становништва бугарске националности у Калуђерици. Заједничка за оба насеља је релативно велика етничка шароликост, која је резултат досељавања становништва из готово целе Југославије (незнатно из Словеније и Далмације).

У Сремчици су 1971. године 67,2% чинили староседеоци, док је тај број (46,0%) у Калуђерици био мањи. Удео сеоског становништва у насељавању Калуђерице је већи (46,2%) у односу на онај у Сремчици (38,8%). Досељавање становништва из градова је у оба насеља велико (Сремчица 52,4%, Калуђерица 44,1%). Највећа разлика јавља се код досељавања, према територијално административној припадности насеља. У Калуђерици је 85% становништва из друге општине, а исте социјалистичке републике, док је код досељеника у Сремчици тај проценат мањи (44,8%). Из исте општине у Сремчицу је додељено 44,6% становника, а у Калуђерицу само 9,1%. (11, 181, 283).

Док је пораст становништва у Сремчици био континуалан, у Калуђерици се између 1910. и 1921. године јавља процес деинтензивације (индекс пораста 93,4), што је последица ратних губитака и већих разарања у Калуђерици. Сремчица данас има већи број становника (8320) од Калуђерице (6960). (10). Параболични тренд пораста становништва Сремчице показује (преко угла нагиба тангенте) већи пораст од истог тренда Калуђерице, што значи да је прираст становништва (а тиме и досељавања) у првом насељу већи.

Процент издржаваног становништва 1971. године био је већи у Сремчици (59,6), него у Калуђерици (50,3%), што сведочи о млабој популацији и снажнијој деаграризацији у првом насељу.

Већ смо напоменули да нам линеарни тренд, опадања броја пољопривредника, указује да би 1981. године требало да престане свака пољопривредна активност у Сремчици. Исти тренд за Калуђерицу гласи: $y = 685,8 - 14,1x$.

Из наведеног се може закључити да ће пољопривредне активности у Калуђерици трајати до 2002. године. Из разлика у наведеним вредностима оба насеља види се да је процес деаграризације израженији у Сремчици, која тиме брже губи своје руралне функције.

Пораст броја индустријских радника, у периоду од 1953. године до 1971., већи је у Сремчици за 16,5% у односу на укупно активно становништво, док исти у Калуђерици износи 8%. Овај процес се може објаснити близином Железника (са својом индустријом) првом насељу.

Калуђерица је забележила велики пораст радника административних и културних делатности, док је пораст истих у Сремчици нешто мањи.

У привреди оба насеља се запажа да је велики проценат становништва запослен у Београду (ван насеља). Доходак у Сремчици и Калуђерици највећим делом почива на пољопривреди, која је под утицајем градске пијаце измењена. Сеју се ране повртарске и воћарске културе, односно врши се специјализација на тржишну пољопривреду приградског типа. Карактеристично је да су оба насеља задржала доста високу ратарску производњу.

Сремчица има све израженију туристичку функцију (излетнички и транзитни туризам), док са Калуђерицом то није случај. Ова разлика настаје због већих природних погодности Сремчице (близине Липовичке шуме).

Оба насеља су изменила тип и изглед. До 1948. године промене у Сремчици и Калуђерици биле су мале. У послератном периоду у Сремчици се знатно више учинило на комуналним уређењима насеља, тако да је квалитет комуналних објеката у њој већи него у Калуђерици. Док Сремчица има водовод, уређену уличну мрежу, добро снабдевање, изражену тенденцију ка изградњи колективних насеља, тога у Калуђерици нема.

Наведене разлике су последица непланске изградње и малих инвестирања у комуналне системе Калуђерице.

И једно и друго насеље мењају своју функцију, с тим што је тај процес израженији у Сремчици. Од пољопривредних насеља Сремчица и Калуђерица су прерасла у изразито стамбена насеља.

Култура становања је на вишем нивоу у Сремчици, што се може објаснити поодмаклијим степеном урбанизације и активнијим деловањем друштвених чинилаца у овом насељу.

Могућности развоја су за оба насеља подједнаке. Она се налазе на правцима интензивног развоја Београда. У Сремчици се тај процес плански каналише, отуда је и њен развој бржи. У средњорочним плановима развоја Сремчица се оријентисала на даљи развој комуналних система и обезбеђивање друштвених простора, док ће се у Калуђерици бавити решавањем пропуста у досадашњој изградњи, да би се створиле основе за бржи развој.

Коначно можемо закључити да је збир и квалитет географских промена у Сремчици већи него у Калуђерици. Перспективе даљег развоја Сремчице су лакше остварљиве, него код Калуђерице која мора да реши низ проблема, који су последица непланске изградње. Могу се издвојити и оне битне промене, уочљиве у оба насеља, које уједно карактеришу и целу приградску сферу Београда. То су: интензивна урбанизација, промене у типу и изгледу насеља, деаграризација, преоријентација на приградску пољопривреду, велики обим дневних миграција и промене у функцији насеља.

Даљим развојем Београда ће се у још већој мери мењати изглед његове околине. Процес развоја града и приградских насеља мора се одвијати плански, иначе ће настати велики број готово нерешивих проблема, од отежаног урастања у граско ткиво па до деградације животне средине. Донекле су ови проблеми обухваћени ГУП-ом Београда до 2000. године, али је остао још читав низ питања која је важно што пре решити. Наиме, насеља београдске околине расту веома брзо и уколико се њихов развој својим детаљним плановима не уклопи у општи концепт ГУП-а доћи ће до наведених тешкоћа. И сама чињеница да на ужој градској територији (у Калуђерици) има „дивље градње“, представља значајно упозорење и подстицај на акцију решавања проблема развоја приградских насеља.

Л И Т Е Р А Т У Р А

1. Пауновић М. *Београд кроз векове*. Београд, 1971.
2. *Генерални урбанистички план Београда (издање са плановима)*. — Архитектура и урбанизам, Београд.
3. Петковић К. В. — *Геолошка карта околине Београда 1:25000*, Геолошки завод Универзитета у Београду, 1930.
4. Петровић Д. и Гавриловић Д. — *Крашки рељеф околине Београда*. Зборник радова Географског института ПМФ, св. VII, Београд, 1960.
5. Јовановић С. П. — *Припрежни рељеф београдске околине*. Београд, 1922.
6. Зеремски М. — *Рељеф београдске и земунске Посавине*. Зборник радова Географског института ПМФ, св. VII, Београд, 1960.
7. Николић Т. Р. — *Околина Београда*. Насеља српских земаља, књига II, Београд, 1903.

8. Републички хидрометеоролошки завод. — *Климатолошки месечни извештај за станицу Сремчицу бр. 2724.*
9. Ракићевић Л. Т. — *Клима Београда.* Зборник радова Географског института ПМФ, св. VII, Београд, 1960.
10. Милосављевић М. — *Физичке особине ветрова у Београду.* Научна књига, Београд, 1950.
11. Јаћимовић Б. — *Искоришћавање земљишта у селу Сремчици и Београдском мерокрасу.* Из Зборника радова Географског института ПМФ, св. XVII, Београд, 1970.
12. Тачасијевић Ђ., Сандић М. и Павићевић Н. — *Типови земљишта у околини Београда и Обреновца,* Београд, 1951.
13. Месна заједница „Сремчица“ — *Документи и саопштења.*
14. Савезни завод за статистику. — *Миграције. Попис становништва и станова, 1971.* Том. IX, Београд, 1973.
15. Николић С. и Радовановић М. — *Становништво Београда и околине.* Зборник радова Географског института ПМФ, св. IX, Београд, 1962.
16. Савезни завод за статистику. — *Пољопривредно становништво. Попис становништва и станова, Том XI.* Београд, 1973.
17. Савезни завод за статистику. — *Активност и делатност. Попис становништва 1961., књига XIV,* Београд, 1965.
18. Савезни завод за статистику. — *Делатност становништва. Попис становништва и станова 1971. године,* Београд, 1974.
19. Костић М. М. — *Насеља у околини Београда.* Зборник радова Географског института ПМФ, св. IX, Београд, 1962.
20. *Петогодишњи програм развоја Месне заједнице „Сремчица“, усвојен 18. јула 1975. године на збору радних људи и грађана.*
21. Маљковић М., председник Извршног савета Скупштине општине „Врачар“ — усмена изјава.
22. Којић Ђ. Б. *Сеоска архитектура и руризам.* Грађевинска књига, Београд, 1958.
23. *Анкета пољопривредника у Сремчици — 1978. године.*
24. Јовановић С. П. — *Теренске белешке*
25. Републички хидрометеоролошки завод. — *Климатолошки месечни извештај за станицу Радиловац, бр. 2723.*
26. Милосављевић М. — *Ветар „Кошава“ у Подунављу.* Посебан отисак Гласника Шумарског факултета бр. 1, год. 1950.
27. Димитријевић Б. *Геолошка подлога земљишних типова у околини Београда,* Београд.
28. *Средњорочни план развоја до 1980. године за Месну заједницу „Калуђерица“.*
29. Чутура В. — Председник Скупштине Месне заједнице „Калуђерица“ — Усмена изјава.
30. Савезни завод за статистику. — *Делатности. Попис становништва 1953.* књ. XIV, Београд, 1958.
31. Савезни завод за статистику. — *Основни подаци о индивидуалним газдинствима. Попис пољопривреде 1960. године, књ. I,* Београд, 1964.
32. Ђурић В. — *Пољопривреда београдске околине.* Зборник радова Географског института ПМФ, св. IX, Београд, 1962.
33. *Анкета пољопривредника у Калуђерици.*
34. Лутовац М. — *Приградска пољопривреда околине Београда.* Зборник радова Географског института „Јован Цвијић“, књига XVIII, Београд, 1962.
35. Савезни завод за статистику. — *Станови године изградње. — Попис станова 1971. године, књига III,* Београд, 1971.

36. Савезни завод за статистику. — Станови, величина, својина домаћинства и лица. Попис станова 1971. године, том II, Београд, 1972.

37. Документи Месне заједнице „Калуђерица“.

38. Савезни завод за статистику. — Домаћинства према снабдевању водом. Попис станова 1971. године том V, Београд, 1972.

39. Циркуларни допис Месне заједнице „Калуђерица“.

40. Урбанистички завод града Београда. Генерални урбанистички план Београда, материјал за јавну дискусију. Београд, децембар, 1971.

41. Анкета 1978. године.

Résumé

RADMILO JOVANOVIĆ

TRANSFORMATION DES AGGLOMÉRATIONS DE LA BANLIEUE SUR LES EXEMPLES DE SREMČICA ET DE KALUDJERICA

Les agglomérations de Sremčica et de Kaludjerica sont situées sur les directions du développement le plus intensif de Belgrade. En corrélation fonctionnelle avec le grand centre urbain, elles ont subi une transformation puissante du milieu géographique. Dans le présent travail on donne la présentation régionale-géographique de l'une et de l'autre agglomération et au moyen d'une comparaison on a établi les lois de leur développement ultérieur.

Sremčica est bâtie sur le mérokarst au sud du territoire urbain au sens strict. Elle s'est formée sur son emplacement actuel au XVIIIe siècle et depuis lors elle se développe de manière continue. Vers le milieu du XIXe siècle elle appartenait au type d'agglomérations à maisons disséminées pour se transformer, dans les années vingt de ce siècle, en une agglomération à maisons alignées. Une évolution exceptionnellement rapide a commencé dans les années soixante depuis que cet espace fut ouvert à la construction des habitations individuelles, ce qui a augmenté, sous plusieurs aspects, le volume des changements dans le milieu géographique. Il y eut lieu une augmentation rapide du nombre d'habitants, l'accroissement du volume des migrations journalières, la réduction des surfaces agricoles et la désagrarisation dans son ensemble, le développement accéléré du tourisme excursionniste ainsi que le changement du type et de la fonction de l'habitat, de la maison et des terres entourant la maison.

Kaludjerica est située sur la direction orientale du développement intensifié de Belgrade. Le noyau de l'agglomération s'était formé sur l'emplacement actuel vers la fin du XVIIIe siècle. Au XIXe siècle, par la construction autour du centre, Kaludjerica s'est développée en une agglomération de type compact. Elle a gardé son aspect rural jusqu'en 1967. C'est en cette année que commence le pro-

cessus de l'édification intensive. A cause de la construction sans plan ni méthode, elle s'est transformée aujourd'hui en type d'agglomération disséminée avec le système communal désorganisé.

Kaludjerica se distingue par un rythme exceptionnellement fort de l'édification, le parcellement sans plan des terrains à bâtir, l'absence du développement du système communal, une désagrarisation puissante et un très haut degré de migrations journalières, lié à l'immigration de la population non-agricole de Belgrade.

En comparant les changements géographiques nous arrivons à la conclusion qu'à Sremčica (bâtie selon un plan) on a fait considérablement plus sur l'aménagement communal de l'agglomération qu'à Kaludjerica (bâtie sans plan). Tandis que Sremčica a la conduite d'eau, le réseau de rues aménagé, un bon approvisionnement, une tendance marquée vers l'édification de l'habitat collectif, tout cela fait défaut à Kaludjerica.

L'une et l'autre agglomération changent leur fonction et leur type, mais ce processus est plus prononcé à Sremčica. Des agglomérations à population agricole, Sremčica et Kaludjerica sont devenues des agglomérations de caractère prononcé d'habitation.

La somme et la qualité des changements géographiques à Sremčica sont plus grands qu'à Kaludjerica. Les perspectives de développement sont plus claires et plus facilement réalisables, tandis que Kaludjerica a toute une série de problèmes à résoudre, qui sont conséquence de la construction sans plan, avant de pouvoir entreprendre le développement organisé du milieu géographique.

On peut distinguer, dans l'ensemble, ces changements essentiels, qu'on remarque dans l'une et l'autre agglomération et qui caractérisent aussi toute la sphère de la banlieue de Belgrade. Ce sont, avant tout: urbanisation intensive, changements dans le type et l'aspect des agglomérations, désagrarisation, réorientation à l'agriculture caractéristique de la banlieue, grand volume des migrations journalières et changements dans la fonction des agglomérations.

Le développement rapide de Belgrade et de ses environs a posé toute une série de problèmes dans le domaine de la transformation des systèmes géographiques. Les résultats de ce travail indiquent clairement que leur solution doit être entreprise avec plan et système et cela avant tout dans le domaine de prévention planifiée du milieu géographique, pour exprimer dans la mesure du possible son caractère humain.